

Fakulta zemědělská
a technologická
Faculty of Agriculture
and Technology

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH FAKULTA ZEMĚDĚLSKÁ A TECHNOLOGICKÁ

Katedra agroekosystémů

Diplomová práce

Ekonomická efektivnost sociálního zemědělství – možnosti
odbytu v rámci krátkých dodavatelských řetězců – případová
studie

Autorka práce: Bc. Lenka Reková

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Jiří Lehejček, Ph.D.

Konzultant práce: doc. Ing. Jan Moudrý, Ph.D.

České Budějovice
2024

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval(a) pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 12. 4. 2024

Bc. Lenka Reková

Abstrakt

V této diplomové práci jsou nejprve přiblížena témata ekonomiky a efektivnosti. Dále je popsáno zemědělství, jeho vývoj, úloha a funkce. Je zde prezentován koncept sociálního zemědělství. Jeho myšlenka, specifika, zapojení aktéři a celospolečenské přínosy. Následně jsou uvedeny příklady produktů a cesty jejich uplatnění na trhu v podobě dodavatelských řetězců. Hlavním cílem této diplomové práce je získání pohledu na efektivnost sociálního zemědělství. Jakým způsobem mohou být dodavatelské řetězce nápomocné pro efektivní hospodaření subjektů zapojených v tomto sektoru zemědělské činnosti.

Klíčová slova: ekonomika, efektivnost, ekonomická efektivnost, zemědělství, sociální zemědělství, sociální farmy, dodavatelský řetězec, produkty sociálního zemědělství, Green Care.

Abstract

In this diploma thesis, the topics of economy and efficiency are first approached. Agriculture, its development, role and function are also described. The concept of social agriculture is presented here. Its idea, specifics, involved actors and societal benefits. Subsequently, examples of products and ways of their application on the market in the form of supply chains are presented. The main goal of this thesis is to gain a perspective on the effectiveness of social agriculture. How supply chains can be helpful for the efficient management of entities involved in this sector of agricultural activity.

Keywords: economy, efficiency, economic efficiency, agriculture, social farming, social farms, supply chain, social farming products, Green Care.

Poděkování

Děkuji Ing. Mgr. Jiřímu Lehejkovi, Ph.D. a doc. Ing. Janu Moudrému, Ph.D. za profesionální vedení, ochotu, odborné rady a připomínky při zpracování mé diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	7
2. Literární přehled	8
2.1. Ekonomika	8
2.2. Efektivnost	9
2.3. Ekonomická efektivnost	10
2.4. Zemědělství	12
2.4.1. Historie zemědělství	12
2.4.2. Historie zemědělství v České republice	13
2.4.3. Současný stav zemědělství v České republice	14
2.5. Sociální zemědělství	15
2.5.1. Historie sociálního zemědělství v České republice	17
2.5.2. Současný stav sociálního zemědělství v České republice	18
2.5.3. Produkty sociálního zemědělství	20
2.6. Dodavatelský řetězec	21
2.6.1. Druhy dodavatelských řetězců	22
2.6.2. Krátké dodavatelské řetězce	23
2.6.3. Geopolitické vlivy na dodavatelské řetězce v 20. letech 21. století	25
3. Cíl práce	26
4. Metodický postup	27
4.1. Objekty zkoumání	27
4.2. Období šetření	27
4.3. Vstupní informace	27
4.4. Postup práce	27
4.5. Popis analyzovaného prostředí	28
5. Výsledky a diskuse	31
6. Shrnutí	47

7. Závěr.....	51
8. Seznam citované literatury	53
9. Seznam obrázků.....	58
10. Seznam tabulek.....	59
11. Seznam grafů	60

1. Úvod

Cílem této diplomové práce je získání pohledu na efektivnost sociálního zemědělství a zároveň zjištění, zda mohou být krátké dodavatelské řetězce nápomocné pro dobré hospodaření subjektů zapojených v tomto sektoru zemědělské činnosti.

Konkrétní poznatky pro získání tohoto pohledu byly zjišťovány skrze dotazníkové šetření. Za pomoci předem vytvořených otázek byl sestaven dotazník, který byl následně elektronicky rozeslán do území. Oslovená skupina respondentů nebyla nijak specifikována, ohraničena. Z hlediska obsahu pokládaných výzkumných otázek bylo záměrem seznámení se s formální a obsahovou formou sociálního zemědělství. Dalším tématem výzkumu bylo zjištění, zda mají oslovené osoby povědomí o produktech a místech jejich vzniku, zda jsou ochotné produkty vyhledávat, cestovat za nimi, a které faktory jsou motivací k jejich nákupu. Nebyla opomenuta ani úloha státu.

Tato práce je zpracována za účelem zjištění možného postupu pro zvýšení ekonomické efektivnosti sociálního zemědělství. Dalším neméně významným přínosem je pohled na úroveň vnímání tohoto společensky přínosného konceptu. Zároveň je práce cenným zdrojem informací pro aktéry, kterými je usilováno o rozvoj a zlepšení podmínek sociálního zemědělství v České republice.

2. Literární přehled

2.1. Ekonomika

Pojmem ekonomika je představován okruh vzájemně se ovlivňujících oblastí, mezi něž jsou zařazeny výroba, spotřeba, přerozdělování a výměna statků a služeb v určité oblasti, regionu či státu. V jejím rámci jsou pokládány tři stěžejní otázky, a to:

- co má být vyráběno;
- jak to má být vyráběno;
- pro koho to má být vyráběno.

Ekonomika může být ovlivněna různými vlivy, především historií dané země, zeměpisnou polohou, tradicemi, zákonnými normami, potřebami atp. Vlivem těchto faktorů jsou mezi jednotlivými ekonomikami zjištěny menší či větší odlišnosti.

Ekonomika může být dělena dle různých měřítek. Prvotně je rozdělována na následující typy:

- tradiční;
- centrálně řízená;
- tržní;
- smíšená.

Tradiční ekonomika

V této ekonomice jsou klíčovými faktory historie, zvyky a stereotypy. Tomu jsou uzpůsobena i její pravidla. Tento typ je uplatňován zejména v zemích třetího světa, např. v Africe. Tato ekonomika je úzce svázána se zemědělskou činností, lovem a sběrem. V obchodním styku je využíván barterový (směnný) obchod (Hindls et al., 2003).

Centrálně řízená ekonomika

Tato ekonomika byla typicky praktikována v bývalém sovětském bloku. Jedná se o ekonomiku opírající se o kolektivizaci zemědělství, těžký průmysl a strojírenství. Systém je založen na pětiletých plánovacích cyklech a politických rozhodnutích. Produkce a cenotvorba nebyla vždy odrazem poptávky a indikován byl také značný nedostatek spotřebního zboží. Tato ekonomika je dnes typická např. pro Severní Koreu (Biengocruise. 2020).

Tržní ekonomika

Tržní ekonomika je založena na vzájemném prolínání poptávky a nabídky. Působením těchto dvou faktorů je trh uváděn do stavu vzájemné rovnováhy. Toto se děje v ideálním případě, pokud není ekonomika ovlivňována vnějšími vlivy. Právě v důsledku vnějších vlivů, mezi něž patří mj. regulace, dotace, protekcionismus, nekalá soutěž, negativní externality, dochází k nedokonalé soutěži tržních subjektů s dopadem na tržní rovnováhu. Tato forma ekonomiky je v různých podobách na všech kontinentech.

Smíšená ekonomika

Za smíšenou ekonomiku je považována ekonomika, kde jsou zastoupené prvky ekonomiky centrálně řízené a tržní. Tato ekonomika je spojena s regulací v různých oblastech. Stát, jako jeden ze zúčastněných subjektů, si nechává vliv v některých odvětvích. Zastoupení státu je v každé ze smíšených ekonomik různé (Hindls et al., 2003).

V ekonomice je nezastupitelná role lidské práce (výrobního faktoru). Vlivem procesů jsou tak přetvářeny vstupy k následnému uspokojování základních lidských potřeb. Lidská práce je využívána dalšími subjekty – firmami. Firmy tak mohou produkovat zboží a služby. Mezi jejich cíle je také vytváření kapitálových statků v podobě strojů a budov (MATEEV, 2023).

2.2. Efektivnost

Pojem efektivnost či efektivita může být charakterizován jako proces vedoucí přes minimum nezbytně nutných vstupů pro realizaci výstupu. Cílem je maximalizace parametrů konečného „produktu“. Přeneseně může být tento proces popsán jako cesta k dosažení cíle při zamezení plýtvání omezenými zdroji. Zdroje mohou být např. výrobní, lidské, energetické, finanční aj. (BANTON, 2023).

Efektivnost může být i měřena poměrem užitého produktu k použitému vstupu. Může být vyjádřena jako poměr produkce k použitým nákladům, poměr spotřeby k nakoupené energii nebo např. i pomocí specifických ukazatelů, především ukazatelem ROI (poměr, %) – kterým je vyjádřen zisk (výnos) nebo ztráta k vynaloženým vstupům (BIRKEN, 2022).

Efektivnost může být hodnocena z různých pohledů, např.:

- ekonomická – vyjádřena hodnotou výstupu při minimalizaci použitých zdrojů;
- provozní – vyjádřena hodnotou výstupu při minimalizaci provozních nákladů;
- tržní – založena na dostupnosti/nedostupnosti informací;
- technická – měří schopnost firmy využívat nejlepší dostupné postupy a technologie tím nejefektivnějším způsobem (OLSON, 2008).

Efektivnost je nezbytným faktorem pro podniky i jednotlivce. Jejím zvyšováním bylo v minulosti dosaženo poklesu cen, snížení produkce odpadů, zvýšení životní úrovně (BANTON, 2023).

2.3. Ekonomická efektivnost

Ekonomická efektivnost může být považována jako zhodnocení a využití zdrojů vložených do dané činnosti (HINDLS et al.,2003).

Snahou je především dosažení plánovaných výsledků s co možná nejmenšími náklady na čas, energii anebo jiné další zdroje. Zjednodušeně je tak měřen poměr výstupu k nákladům (Ekonomická efektivnost, 2022).

Efektivnost může být posuzována také z míry vnímání konkrétního subjektu. Co je vnímáno jedním jako efektivní, může být pro jiné vnímáno neefektivně. Tento pohled je závislý na záměrech subjektů (HEYNE, 1991).

Někdy je tato efektivnost spojována také s pojmem hospodárnost. „Hospodárnost se projevuje ve snaze dosáhnouti maxima užitku minimem obětí“. Z ekonomického pohledu bude tato efektivita měřena mezi náklady podstoupených obětí a dosaženými výnosy (užitky). Hospodárnost je také spojována s principem co možná nejšetrnějšího vynakládání sil (ZWACH, 1945).

Na ekonomickou efektivnost musí být ale také pohlíženo, že je ideálem či aspirací. Obvyklou situací je, že prakticky není zcela naplněna.

Ekonomická efektivnost je také úzce spojena s Paretovým optimem. To je spojeno se stavem subjektu, kdy zlepšením situace jednoho subjektu je současně zhoršena situace jiného. Pokud by existovala možnost, že by mohla být situace jednoho subjektu zlepšena bez dopadu na ostatní subjekty, bylo by to důkazem existence zlepšení účinnosti.

Ekonomická efektivita může být poměřována dle několika hledisek:

- Efektivita výroby – spočívá ve snižování nákladů výrobních procesů, resp. minimalizaci použitých zdrojů.
- Alokační – spočívá v přiřazování ekonomických zdrojů mezi alternativní procesy, kdy výsledkem je takový objem produkce, kdy je maximalizována spotřebitelská poptávka. Jsou tak uspokojeny potřeby odběratelů při vynaložení nejnižších možných nákladů.
- Distribuční – spočívá v porovnání užítku jednotlivých odběratelů. Spotřeba určitého produktu je adresována subjektu, který z něho má oproti ostatním nejvyšší míru užítku.
- Sociální – spočívá v rozdělování zdrojů. Jsou zde započteny externality. Je hodnocena z pohledu celé společnosti (Ekonomická efektivita, 2024).

Ukazatelé ekonomické efektivnosti slouží také k benchmarkingu firem. Jsou důležitými ukazateli pro jejich vlastníky a měřítkem úspěšnosti jejich záměrů (URBAN, 2011).

Smyslem benchmarkingu je porovnání výsledků vlastních aktivit s ostatními, především úspěšnými aktéry. Je vodítkem ke zvyšování efektivnosti (SYNEK, 2006).

2.4. Zemědělství

Zemědělství je obor, který se zabývá pěstováním rostlin, chovem hospodářských zvířat a má důležité a nezaměnitelné místo v životě všech kulturních národů. Obor zemědělství je provázán i s ostatními obory, především ekonomikou, zpracovatelským průmyslem, resp. zemědělskými vědami. Zemědělství je v našich zeměpisných měřítkách svázáno s historickým vývojem a založeno na mezigeneračním sdílení zkušeností. Tyto vštěpené hodnoty jsou předpokladem kvalitních životních podmínek. Toto bohatství je dobré zachovat a mělo by být předáno dalším generacím (BERANOVÁ et al., 2010).

Když se řekne zemědělství, tak si představíme obor, díky kterému by měla být zajištěna obživa lidí, ale také produkována krmiva pro hospodářská zvířata. To vše nemůže být splněno bez půdy, zároveň to není uskutečnitelné bez člověka a jeho práce, která je nutnou a nepostradatelnou součástí.

Zemědělství bylo vždy spojeno především s venkovským prostorem, kde se mnohdy jednalo o výhradní či stěžejní možnou volbu placené práce. Zejména v minulosti bylo velmi namáhavou činností. Těžká práce byla postupem času díky vývoji a technickému pokroku převzata stroji (PETŘEKOVÁ, 2014).

2.4.1. Historie zemědělství

Historie zemědělství je spojována s obdobím před asi 10 000 lety. Našimi předchůdci byly v této době postupně omezovány kočovné přesuny za potravou a lovem divoké zvěře. Byla vyhledávána území vhodná pro jejich život a trvalejší osídlení. Lidé zůstávali na jednom místě většinou v blízkosti řek, kde byl dostatek vláhy a úrodná země. Začal se rozvíjet obchod. Byly stavěny objekty pro bydlení, obchod, zemědělství, ale i ochranného rázu jako ploty, hráze a terasy. V této době bylo přistoupeno i k pohřbívání mrtvých do označovaných hrobů. Byly získávány zkušenosti s chovem hospodářských zvířat za účelem produkce masa, mléka, vajec a rozvíjena pěstitelská činnost, zejm. pěstování obilnin.

V této době byl hojně využíván oheň. Byl zdrojem světla, tepla, bezpečí a ochrany proti predátorům. Jeho prostřednictvím bylo umožněno tepelné zpracování pokrmů, čímž byl člověk odlišný od ostatních živočišných druhů. Tepelnou úpravou byla dosažena snadnější konzumace stravy, zlepšeny její chuťové charakteristiky. Byly také narušeny bílkovinné vazby v mase, díky čemuž bylo zajištěno jeho lepší trávení. Rozložením celulózy a škrobů při vaření rostlinné produkce byla dosažena konzumace mnoha do té

doby nepoživatelných a nevyužívaných rostlin. Došlo tak k obohacení stravy člověka a za přispění nového a velkého množství energie i jeho mozkových schopností. Nové schopnosti člověka byly následně cestou k rozvoji nových technologií.

Technologický pokrok v zemědělství byl spojen s dělbou práce. Lidmi byly osvojeny činnosti, jako plánování a využití půdy vzhledem k počasí a ročnímu období. Lidská činnost byla specializována na jednotlivé druhy práce. Byla tak zvyšována efektivita práce. Výsledkem pak byl i mnohem vyšší ekonomický růst. Větší růst efektivity byl zaznamenán ve větších sídlech, kde mohly být jednotlivé druhy lidské práce rozděleny. Zemědělství bylo spojeno s vlastnictvím půdy, o kterou bylo pečováno, ale mohly být vlastněny také domy a domácí zvířata. V systému bylo umožněno předávání získaných statků na potomky a společnost se začala selektovat na chudé a bohaté. Negativem tohoto vývoje byl také rozvoj otroctví. Rozvojem zemědělství byla zvyšována produkce potravin. Zároveň to dávalo bohatší vrstvě obyvatel možnosti upírat potraviny chudším a nemajetným a tím byli nuceni k poslušnosti (REESE, 2022).

Velký pokrok z hlediska využitých technologií byl zaznamenán s příchodem parních strojů. Jejich uplatnění bylo hmatatelné zejm. od druhé poloviny 19. století. Parním pohonem byly stroje poháněny a sloužily mj. k obdělávání půdy. Nově do zemědělství vstupovaly i obory agrochemie, zlepšování užitečných vlastností hospodářských zvířat či lékařství. Nové poznatky byly základem rozvoje prvních odborně zaměřených škol a výzkumných institucí. Ruční práce byla částečně nebo i zcela nahrazena prvky automatizace a mechanizace (ČENĚK et al., 2006).

2.4.2. Historie zemědělství v České republice

První počátky zemědělství na našem území jsou spojovány s obdobím příchodu Slovanů, a to zhruba v 6. století n. l. Tito noví osadníci sem postupně přicházeli od východu a jihovýchodu. Byly jimi vyhledávány lokality vhodné pro trvalejší osídlení s příznivými klimatickými podmínkami, vhodnou půdou a s přístupem k vodním zdrojům (BERANOVÁ et al., 2010).

Výrazný posun v našem zemědělství byl na počátku 19. století. S rozvojem techniky mohla být rozšířena a zefektivněna zemědělská výroba. Tato situace se stala základem perspektivního českého zemědělství.

Po druhé světové válce byla výrazněji změněna struktura zemědělství. Vlivem znárodňování, zakládání družstevní formy hospodaření a vzniku velkých zemědělských

družstev byly ovlivněny některé dosud zaběhlé mechanismy fungování zemědělské činnosti. Na jedné straně byla dále navyšována produktivita, zlepšována efektivita a ekonomika zemědělské činnosti. Na druhé straně však byla odstraněna vazba hospodařících osob ke svým pozemkům, byla ovlivněna krajinaotvorba, zhoršovala se kvalita půdy, zanikaly malé farmy a vytrácely se významné mimoprodukční funkce zemědělství (MOUDRÝ et al., 2022).

Za další přelomový rok pro české zemědělství byl považován rok 1989. Původním vlastníkům zkonfiskovaných majetků bylo umožněno jejich navrácení. Byla snaha o znovuoobnovení malofaremního hospodaření. Postupně se měnila i struktura rostlinné výroby. Namísto tradičních plodin (brambor, obilovin, píce) byla zvětšována produkce, mj. kukuřice nebo řepky. V oblasti živočišné výroby byl zaznamenán pokles stavů hospodářských zvířat. Souvztažně byla zaznamenána i změna v kvalitě zemědělské produkce (ČENĚK, 2006).

2.4.3. Současný stav zemědělství v České republice

Současný stav zemědělství v České republice je charakterizován nižším výčtem pěstovaných plodin. Zemědělské podniky jsou např. zaměřeny na určitou rostlinnou výrobu a pěstují dané plodiny ve velkém objemu. Jsou produkovány obiloviny, především kukuřice, pšenice nebo ječmen. Mezi další hojně pěstované plodiny je zařazena řepka.

Zemědělství je ovlivněno novými trendy a je orientováno i na pěstování rostlin, které jsou významné pro výživu obyvatelstva. Tento fakt je spojen s osvětou a zvyšující se úrovní vzdělanosti. Dalším důvodem nastupujících trendů je zlepšování či udržitelnost zdravotního stavu určitých okruhů obyvatel. Impulzem k tomuto vývoji jsou např. zdravotní indispozice, mezi něž patří alergie či jiný druh nesnášenlivosti konzumovaných potravin, např. s obsahem laktózy nebo lepku. Spotřebiteli je důsledně mapováno složení potravin a z jídelníčku jsou nevhodné potraviny vyřazovány. Dalším z podnětů je návrat ke konzumaci pokrmů z tradičních obilovin, mezi něž patří mj. oves a žito. V jídelníčku mají významnou a nezastupitelnou roli také brambory. Významná je jejich malá náročnost na kvalitu půdy, agrotechnické zpracování a poměrně dlouhá možnost uskladnění.

V oblasti dostupnosti produkce vznikají nové formy cest zemědělské produkce od její prvovýroby až ke konečnému spotřebiteli (MOUDRÝ et al., 2019).

Dnešní zemědělství je však spojeno i s negativním vývojem. Je zaznamenáno zhoršování kvality půdy a území je zatíženo předchozími nevhodnými zásahy. Snahou je navrátit krajině i půdě její původní charakteristiky, stabilitu či úrodnost. Historicky byla půdě a trvalým travním porostům přisuzována především produkční funkce. Trvalé travní porosty byly zdrojem potravy pro hospodářská zvířata. Neměla by však být u nich opomíjena ani úloha ekologická, která je propojena s udržitelností zemědělství. Pokud budou v budoucnu obnovovány louky, pastviny či trvalé travní porosty, bude návazně zlepšena kvalita vod, půdního fondu a významně ovlivněna nežádoucí degradace půdy (RYCHNOVSKÁ, 1987).

2.5. Sociální zemědělství

Sociální zemědělství je literaturou definováno jako proces, na jehož základě je cílena podpora na osoby ohrožené sociálním vyloučením ze společnosti, a to jejich zapojením se do pracovních aktivit v zemědělství. Jedná se o osoby, které mohou a chtějí pracovat. Jejich stěžejními podporovateli jsou zejm. neziskové organizace či subjekty třetího sektoru. Ač je sociální zemědělství spojeno s produkcí, není jeho hlavním cílem zisk. Jedná se o činnosti, kde jsou provázány cíle jak ekonomické, tak i sociální (vyplývá ze samotného názvu) a environmentální (Tulla, 2019).

Tato forma zemědělství může být pro zemědělce dalším zdrojem vylepšení bilance jejich hospodaření. Mimo to se tento koncept podílí i na jiných benefitech, mezi něž patří např. rozvoj venkovského prostoru, zlepšení lokální ekonomiky, kvalitnější práce s komunitou, osvojení si principů poskytování sociálních služeb nebo i významná podpora v oblasti rozvoje místních tradic (FALTUSOVÁ, 2022).

Celý tento směr je založen na principech víry a obětavosti těch, kterým není tato myšlenka lhostejná a věří v ni. Je tak inspirací, návodem či impulsem pro celou společnost (SEMPIK, 2010).

Termín sociální zemědělství může být někdy nahrazován výrazem Green Care. Toto pojetí má v sobě ukryty tři funkce, mezi něž jsou zahrnuty samotné zemědělství, sociální složka (péče) a zvýšení životní úrovně znevýhodněných osob. Jinými slovy, jedná se o interakci člověka s přírodou, jež má pro něj blahodárné účinky. V některých zemích jsou společnosti zapojené do tohoto konceptu označeny jako sociální farmy (PETŘEKOVÁ, 2014).

Sociální zemědělství bylo provozováno už v dávné minulosti přirozenou cestou. Ve venkovském prostoru byl za centrum dění považován zemědělský statek, jehož majitel či nájemce dával lidem práci, mnohdy i přístřeší. Mezi dalšími pozitivy byly i integrace osob, jejich společenské setkávání ve volném čase a udržování místních zvyků. Byli zaměstnáváni lidé, kteří chtěli pracovat, ale přes různá omezení nemohli být plnohodnotnými a srovnatelně výkonnými zaměstnanci. Např. jedincům, kterým nějaký druh omezení bránil v plnohodnotném pracovním výkonu nebo se nacházeli v obtížné životní situaci, bylo umožněno zapojit se v zemědělské činnosti a vykonávat práce, které byly jimi zvládatelné. Bylo jim tak umožněno nebýt na okraji společnosti a poskytnuta jim byla nějaká forma odměny, mnohdy nefinanční. Pomohlo jim to nalézt sama sebe, zvýšit povědomí vlastní hodnoty a užitečnosti pro ostatní společnost. Podpora byla směřována i na základní gramotnost s ohledem na běžnou administrativu, potřebnou pro běžný život (HUDCOVÁ, 2017).

Naproti tomu pojem sociální zemědělství není produktem dávné minulosti. Je tím označena určitá oblast, které je nutné věnovat patřičnou pozornost. Pokud by nedošlo ke vzniku pojmu a popisu jeho obsahu, velmi těžko by mohla být cílena podpora k potřebným aktivitám, osobám atp.

V posledních desetiletích je snaha o lepší osvětu výše uvedeného pojmu. Lidmi, kteří jsou zapojeni v této oblasti, je vnímána hluboká nedostatečnost společenské podpory. Není oceněno jejich úsilí o zapojení osob, kterým trh práce nebývá standardně otevřen. Literaturou je sice pojem popsán a definován, ale stále není rozšířen do veřejného povědomí a zejm. do povědomí skupin, které mají rozhodovací pravomoci spojené s podporou a pomocí. V České republice je podpora nabízena většinou ze strany nevládních organizací. Formy, jakými je podpora poskytována, mohou být děleny na finanční a nefinanční. I tak se sociální farmy v České republice potýkají s významnými překážkami, především s nekonceptností a neudržitelností podpor pro fungování sociálních farem, nedostatkem kvalifikovaných pracovníků pro další práci se znevýhodněnými osobami či s malou publicitou nabízených podpor pro tento specifický druh činnosti (FALTUSOVÁ, 2022).

Sociální zemědělství je mnohdy propojeno s termínem integrace. Integrace je v tomto případě chápána jako snaha o vytvoření nových vhodných pracovních míst, vhodných školení anebo terapeutické pomoci.

Měla by být poskytována osobám ohroženým sociálním vyloučením za účelem obnovy jejich sociální důstojnosti (empowerment).

Mezi znevýhodněné osoby, na něž má být především cílena podpora můžeme např. zařadit jedince:

- s tělesným postižením;
- s psychickými problémy;
- drogově závislé;
- postižené chudobou;
- po výkonu trestu v nápravném zařízení;
- dlouhodobě nezaměstnané;
- s nedokončenou školní docházkou základního, popř. středního školství;
- velmi mladé;
- v předdůchodovém věku;
- dospělé, u kterých byla ukončena ústavní nebo výchovná péče;
- postižené nějakým druhem násilí;
- z cizích zemí;
- bez domova aj.

Znevýhodněné osoby mohou být zaměstnány či zapojeny do rozličných činností. Pracovní uplatnění je pro ně např. ve volné přírodě, mohou být zapojeny do práce s hospodářskými zvířaty, ale také jimi může být vykonávána těžká manuální práce. V zemědělském oboru je výhodou viditelný výstup po pracovním výkonu, což může být v důsledku vnímáno ze strany znevýhodněných osob jako určitá forma pochvaly, užitečnosti či uspokojení. Vlivem intenzifikace zemědělství je však stále více tento efekt eliminován, resp. vůbec k tomuto pozitivně vnímanému stadiu nedochází. S intenzifikací zemědělství je také spojen další negativní fakt, že pro znevýhodněné osoby není na lokálním pracovním trhu dostatečná nabídka pracovních pozic. Tyto osoby jsou díky tomuto vystaveny možným nepříjemným až stresovým situacím v případech, kdy jsou nuceni dojíždět do vzdálenějších míst za prací. Tyto přesuny mohou být pro ně i časově a ekonomicky nevýhodné či prodělečné.

2.5.1. Historie sociálního zemědělství v České republice

Koncept sociálního zemědělství je v České republice rozvíjen zejména v posledních letech. Jeho jednotlivé prvky jsou tu s námi již od pradávna, ale samotné uchopení a definování tohoto směru se všemi jeho specifikacemi je aktuální až v tomto období.

Velmi inspirativní jsou zkušenosti a poznatky z cizích zemí, kde je koncept po stránce teoretické i praktické na vzestupu již několik desetiletí.

I v českých zemích se začaly s nástupem technologií a intenzifikací zemědělství objevovat některé problémy. Práce byla nahrazována stroji. V důsledku tohoto vývoje bylo snižováno množství zapojených osob do zemědělských činností, a tedy i pracovní začleňování znevýhodněných osob. Lidmi bylo mnohdy hledáno lepší pracovní uplatnění, méně namáhavá a zároveň lépe placená práce, kterou většinou venkovská oblast nedokázala nabídnout. Docházelo k vyliďňování venkova.

Jednou z možností, jak by mohlo být zamezeno tomuto nepříznivému vývoji byl hlubší rozvoj myšlenky sociálního zemědělství. V duchu tohoto směru bylo spojeno zemědělství se sociální prací, ale také zastaveno vyliďňování venkovských oblastí. Zároveň měla být zabezpečena udržitelnost přírodních zdrojů.

V České republice začíná být tento směr postupně akceptován a v posledních letech je zvyšována jeho podpora. (Historie sociálního zemědělství. Sociální zemědělství: Portál sociálního zemědělství [online], nedatováno).

V současné době máme zákonné normy, kterými je sociální zemědělství podpořeno. Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti a zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Rozvoj tohoto konceptu byl zajištěn i v rámci projektu Multifunctional Agriculture in Europe (MAiE), který probíhal v období 2011–2014, a to za účasti zájmových skupin podporujících sociální zemědělství (CHOVANEC et al., 2015).

Pod patronací Ministerstva zemědělství byla v roce 2015 také zahájena činnost Pracovní komise sociálního zemědělství, kterou jmenoval ministr zemědělství. Je složena ze zástupců státního, ziskového i neziskového sektoru. Jejím cílem je dlouhodobá podpora a rozvoj konceptu sociálního zemědělství v České republice (Pracovní komise sociálního zemědělství, 2024).

Do osvěty sociálního zemědělství je v České republice dlouhodobě zapojena i Asociace sociálního zemědělství, která částečně vznikla na pozadí setkávání. Pracovní komise sociálního zemědělství (Fórum sociální politiky: odborný recenzovaný časopis, 2021).

2.5.2. Současný stav sociálního zemědělství v České republice

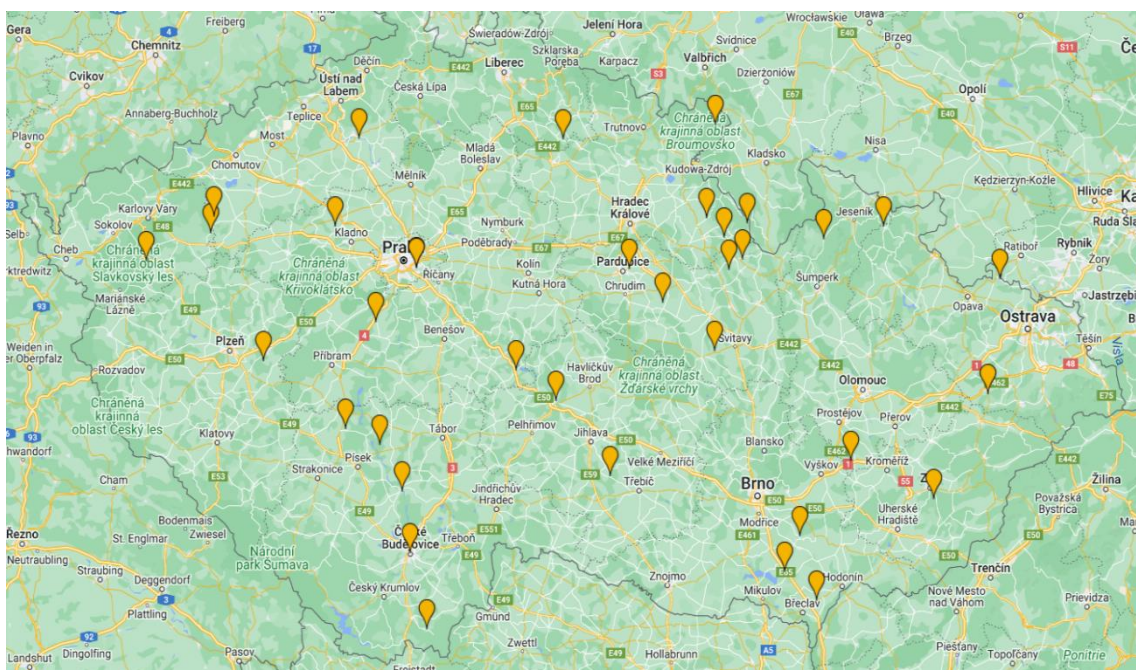
Současný stav sociálního zemědělství v České republice je charakterizován snahou o větší propagaci tohoto konceptu. Je vysvětlován obsah tohoto pojmu a jsou pořádány

různé semináře, propagační akce, prezentace produktů a další prospěšné aktivity pro širokou veřejnost (HUDCOVÁ, 2017).

V loňském roce byla uskutečněna také konference „Sociální zemědělství - 10 let v ČR“ v prostorách MZe, která byla následována výstavou na toto téma v rámci veletrhu Země živitelka v Českých Budějovicích (Sociální zemědělství, 2017).

Témata sociálního zemědělství mohou být prezentována širšímu publiku také prostřednictvím různých tematicky zaměřených webových portálů. V tomto ohledu není ani Česká republika výjimkou. Jsou v nich soustředěny informace o aktuálních trendech, pozvánky na akce, prezentovány příklady dobré praxe, uvedeny informace o možnostech dalšího vzdělávání v tomto směru, probíhajících projektech či dotačních podporách nebo jsou stránky centrem či kontaktem pro sdílení informací o tomto konceptu. Zároveň jsou stránky doplněny informací o poloze subjektů, které se sociálním zemědělstvím aktivně zabývají, viz mapa níže.

Obrázek 1: Mapa sociálních farem v České republice

Zdroj: (Sociální zemědělství, 2017).

V tomto proudu je zainteresován i akademický sektor. Výuka na vysokých školách je postupně doplňována o témata spojená se sociálním zemědělstvím. Na podporu konceptu je zaměřen i mezinárodní projekt Social Farming in Higher Education, mezi jehož výstupy patří učební materiály propagující sociální práci v zemědělství,

kde např. pomocí terapie je následně dotčeným osobám umožněno zapojit se do pracovního procesu (HUDCOVÁ, 2017).

V prostředí venkova, tzn. hlavním místě pro realizaci konceptu, je pozorována nová skutečnost. Vesnický prostor je osidlován lidmi, kteří dojíždějí za prací nebo je vesnice jejich únikovým prostorem z přeplněných měst. Příchozí lidé si zde upravují objekty pro účely trvalého pobytu ve starobním důchodu. Těmito lidmi není nalezen vztah k původním vesnickým hodnotám, tradicím, které jsou typické pro tato malá sídla. Nejsou tak zapojeni do života vesnic, zůstávají v anonymitě.

Z pohledu konané práce v sociálním zemědělství je tato v poslední dekádě také ovlivněna výkyvy v dostupnosti sezónních pracovníků, většinou pocházejících ze zahraničí. Pandemická situace byla zprvu příčinou jejich nedostatku, následná eskalace konfliktu na východě Evropy zase příčinou jejich nárůstu.

Samotná práce v sociálním zemědělství je umožněna formou úvazků reflektujících schopnosti jedinců a je upřednostňováno přizpůsobení se práce potřebám zaměstnanců před zaměřením se na zisk. Znevýhodněnými zaměstnanci mohou být čerpány různé bonusy, mezi něž mohou být zahrnuty již dříve uváděná terapie, dále např. zkrácený úvazek, možnost pouze sezónního uplatnění, poradenství, pomoc s běžnou rutinní administrativní agendou a každodenními činnostmi, typicky návštěvou úřadů, nákupy, úklidem apod.

Ač jsou neustále vykonávány výše zmíněné činnosti, není pojem sociální zemědělství stále dostatečně rozšířen mezi širokou veřejnost a zejména není znám v různých úrovních samosprávy, tedy i v okruhu lidí, kteří by mohly prosadit či rozhodovat o vyšší podpoře tohoto přínosného konceptu. Rozvoj sociálních farem má pouze pozvolnou tendenci. Sociální zemědělství není stále uznáno za inovativní přístup v zemědělském hospodaření a není zařazeno mezi prioritní témata ve venkovském prostoru (ŠTASTNÁ et al., 2022).

2.5.3. Produkty sociálního zemědělství

Okruh produktů, které mohou být vytvořeny aktivitami v rámci konceptu sociálního zemědělství, může být poměrně široký.

Prioritně je zpracovávána vlastní produkce, která může být v některých případech bez i po zpracování, využita pro vlastní potřebu.

Mezi typické produkty mohou být zařazeny především mléko, ovoce, zelenina, byliny, včelí produkty, maso. Tato prvotní produkce může být dále zpracována do podoby

sýrů, ovocných či zeleninových šťáv, protlaků, sušeného ovoce, sušeného masa i složitějších produktů.

Tyto produkty mohou být prodávány prostřednictvím různě strukturovaných dodavatelských řetězců (CHOVANEK et al., 2015).

2.6. Dodavatelský řetězec

Pod pojmem dodavatelský řetězec je v prostředí obchodu a služeb ukryt systém, kterým je zabezpečeno získání surovin a přesun materiálu, produkce, zabezpečení vlastní realizace produktů, a to od zhotovitelů k odběratelům. To vše je podporováno lidskými zdroji, informačními systémy a dalšími nutnými vstupy, mezi něž mohou být počítány i marketing, doprava, kapitál. Toto se nemusí týkat pouze procesu spojeném s produkcí nových výrobků, ale mohou být zapojeny již použité výrobky.

Mezi subjekty, které jsou zapojeny do tohoto systému mohou být např. výrobní podniky, dodavatelé, distributoři, velkoobchodní či maloobchodní organizace (PPC PARTNER, 2024).

Důležité jsou kromě procesu dodání produktu od výrobce k odběrateli také další faktory, mj. délka, rychlost, efektivita či odolnost proti neočekávaným abnormalitám. Systém dodavatelských řetězců byl ovlivněn zhruba od 60. let 20. století globalizací maloobchodu. Typické byly rozličné dodavatelské řetězce, které byly schopné dodávek produktů z velmi vzdálených destinací. Tento systém byl však shledán jako velmi zranitelný v pandemickém období ve 20. letech 21. století, kdy byly narušeny jednotlivé distribuční kanály a byla ochromena dodávka produktů či dílčích komponentů ve výrobních závodech. Tento problém byl zaznamenán i regionálními zemědělci, jejichž produkty mohly být a byly negativně ovlivněny právě zapojením do dlouhých dodavatelských řetězců. V důsledku tohoto vývoje bylo po roce 2020 kladně ovlivněno zásobování potravinami z blízkých regionálních komunit.

K úpravě dodavatelských řetězců byla nasměřována i pozornost Evropské komise. Díky ní byly v sektoru zemědělství podpořeny krátké potravinové dodavatelské řetězce (SFSC). Měl být vytvořen tzv. „venkovský zprostředkovatel“, kterým měla být nabídnuta pomoc malým lokálním farmářům se vstupem na trh. Mělo být sníženo množství mezičlánků, a tím i nákladů na cestě mezi výrobcem a spotřebitelem bez dopadu na cenu produktu. Tak mohla být zvýšena farmářova marže a zlepšena dohledatelnost farmáře z pohledu konečného zákazníka (AUGSTEN, et al., 2020).

Dále bylo úsilí směřováno na zlepšení funkce ekosystému. Myšlenka SFSC byla navázána na koncept udržitelnosti, jehož stavebními kameny byly tři pilíře: environmentální, sociální a ekonomický. Zapojeny byly země EU – mj. Francie, Maďarsko, Polsko a Rumunsko a Česká republika (PITROVÁ et al., 2019).

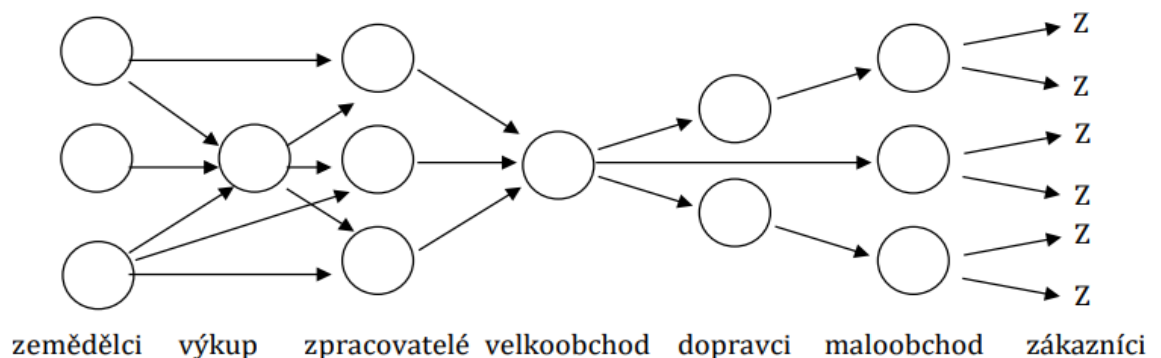
2.6.1. Druhy dodavatelských řetězců

Dodavatelské řetězce lze nalézt v nespočetném množství kombinací o různé délce. Rozmanitost je dána množstvím zprostředkovatelů, fyzické vzdálenosti či organizačním uspořádáním.

Jsou složeny z dílčích článků, kterými jsou zajišťovány jednotlivé logistické aktivity na dráze od získání surovin či materiálu až po finální produkci. Mezi tyto články mohou být např. zařazeny doly, deponie, výrobní společnosti, sklady, překladiště a prodejní jednotky. V řetězci je zpravidla více dodavatelů a je tak vytvořena ucelená síť. Dodavatelským řetězcem je zajišťován tok produkce směrem ke spotřebiteli, ale také v opačném směru. Důvodem zpětného toku je další využití surovin použitých ve výrobcích po ukončení jejich životnosti a omezené množství neobnovitelných přírodních zdrojů.

Dodavatelské řetězce mohou mít různou podobu dle sektoru, ve kterém se nacházejí. Jiná struktura bude patrně ve strojírenských oborech a jiná v potravinářství (VANĚČEK, 2008).

Obrázek 2: Schéma rozvinutého dodavatelského řetězce výroby a prodeje potravin

Zdroj: (VANĚČEK, 2008).

2.6.2. Krátké dodavatelské řetězce

Naše generace si hledá mimo tradičních a poměrně složitých distribučních cest i přímější dodavatelské řetězce k nákupu potravin (MOUDRÝ et al., 2019).

Krátké dodavatelské řetězce jsou mj. spojeny s udržitelným zemědělstvím a podporou rozvoje venkovských a příměstských oblastí. Jejich výhody jsou spatřovány především se snižováním nákladů za dopravu, tzn. se snižováním emisní zátěže životního prostředí. Podporují místní aktéry, mají blahodárné sociální přínosy. Mohou být také založeny na vertikální i horizontální spolupráci místních hospodařících subjektů. Tyto mohou být dodavateli do jednoho agregovaného lokálního obchodního místa (trhy, obchody s lokální produkcí atp.). Zákazníky vyhledávající produkci z krátkých dodavatelských řetězců mohou být preferovány právě např. environmentální přínosy. Tato skutečnost může být upřednostňovaným kritériem jejich nákupních rozhodnutí (CANFORA, 2016).

Obrázek 3: Schéma jednoduchého dodavatelského řetězce

Zdroj: vlastní zpracování

Dalším preferovaným kritériem může být možnost nákupu kvalitních produktů přímo na farmě nebo jejich kmenové prodejně, popř. u prodejců na trzích. Ojedinělá není ani volba, kdy je zákazník prováděn tzv. samosběr plodin. Dalším prodejním kanálem, který nevyklučuje znaky krátkého dodavatelského řetězce, je nákup na webových stránkách farmáře např. v kombinaci s využitím zásilkové služby (MOUDRÝ et al., 2019).

Z pohledu dříve uvedených krátkých potravinových dodavatelských řetězců je výhodou eliminace počtu mezičlánků a tím i nákladů na celý proces od vzniku produktu až po jeho dodání konečnému odběrateli. Zcela ideálním by byl model, ve kterém by např. byli zastoupení pouze farmář a spotřebitel, viz obrázek níže.

Obrázek 4: Schéma velmi krátkého dodavatelského řetězce

Zdroj: vlastní zpracování

Vhodným je i model, kdy je farmářem prodáván produkt v širším území. Není ani tak důležitá vzdálenost ke konečnému spotřebiteli, ale je podstatné množství mezičlánků mezi zemědělcem (jako zhotovitelem) a zákazníkem.

Principu krátkých dodavatelských řetězců mohou využívat mj. školská zařízení v rámci kraje, která mohou nakupovat produkty od lokálních prodejců za férové ceny a v dobré kvalitě. Přitom jsou podpořeni lokální producenti a z prodeje je získána vyšší zisková marže.

Níže jsou uvedeny některé příklady krátkých dodavatelských řetězců, které jsou využívány v zemědělském sektoru:

- zákazníkem jsou produkty nakupovány osobně přímo na farmě (bez mezičlánků);
- lokální farmářské obchody sdružující produkci více místních farem s informací o původu (1 mezičlánek);
- Fair Trade obchody sdružující produkci farem více vzdálených od místa prodeje (snaha o minimalizaci množství mezičlánků, důraz na spravedlivou odměnu pro farmáře) (AUGSTEN, et al., 2020).

Tak, jako tradiční zemědělské farmy, tak i farmy zapojené v konceptu sociálního zemědělství využívají výše uvedených modelů krátkých dodavatelských řetězců vč. on-line prodeje (FALTUSOVÁ, 2022).

Je to vnímáno jako jedna z cest podpory těmto farmám podporujících začlenění znevýhodněných osob a v neposlední řadě lokálním farmám jako aktérům, kterými je zajišťována obživa obyvatel v daném regionu a kterými je zajišťována zpravidla produkce kvalitnějších a čerstvých potravin s jednoznačným původem a potravin, které nejsou znehodnoceny: Znehodnoceny mohou být právě dovozové produkty, a to vlivem dlouhého transportu či vlivem různých chemických úprav (CHOVANEK et al., 2015).

Podpora spotřeby lokální produkce je cestou nejen k lepšímu životnímu prostředí, kdy není potřebné užití dopravních prostředků na převozy zboží z dalekých destinací, ale i k udržitelnosti podnikání malých farmářů. Sezónní produkty prodané krátkými

dodavatelskými cestami nevyžadují mnohdy velké nároky na skladování a tím není zvyšována cena konečných výrobků. Podružně jsou také podpořeny venkovské komunity a sociální kontakty mezi zainteresovanými aktéry.

Z hlediska současných trendů a politiky EU jsou krátké dodavatelské řetězce považovány za prospěšné. Je jimi částečně řešena vysoká energetická náročnost produkce potravin. S nižší energetickou náročností je eliminován dopad zvyšování cen energií na konečného spotřebitele. Dalším přínosem je menší ovlivnění změny klimatu a menší zatěžování životního prostředí při cestě produktů ke konečnému spotřebiteli. Je také sníženo množství obalového materiálu (SYROVÁTKOVÁ, 2016).

Za nevýhody krátkých dodavatelských řetězců mohou být považovány např.:

- nižší rozmanitost nabízené produkce;
- sezónnost;
- vyšší jednotkové náklady na distribuci, logistiku a prodej;
- konkurenceschopnost;
- dostupnost pro spotřebitele;
- Nižší schopnost reagovat na tržní změny (ŠTASTNÁ, 2021).

2.6.3. Geopolitické vlivy na dodavatelské řetězce v 20. letech 21. století

Pandemií Covid-19 byly odhaleny nevýhody zejm. dlouhých dodavatelských řetězců, a to co do počtu zapojených mezičlánků i vzdálenosti mezi místy vzniku produkce a spotřeby. Změny spojené s omezením pohybu obyvatel a protiepidemiologickými opatřeními nastínily zranitelná místa do té doby standardních dodavatelských řetězců.

Vlivem selhávání dodávek zboží došlo k tzv. poptávkovému šoku, který byl důsledkem do té doby zavedených výrobních strategií.

Díky tomuto vývoji byly znovu otevřeny otázky přímých dodávek a strategie zásobování či skladového hospodářství. Jako jednou z možných cest byla přijata diverzifikace dodavatelů, zkrácení dodavatelských řetězců, zvýšení jejich odolnosti a částečný odklon od globalizace (SHIH, 2020).

3. Cíl práce

Cílem této diplomové práce je zmapování sektoru sociálního zemědělství s ohledem na efektivnost a možnost využití krátkých dodavatelských řetězců. V jejím obsahu jsou také hledány odpovědi na níže uvedená tvrzení:

- Pojem sociální zemědělství zná méně než polovina respondentů.
- Většina respondentů v současnosti nenakupuje produkty sociálního zemědělství.
- Vyšší cena produktů sociálního zemědělství je pro většinu respondentů akceptovatelná.

Za pomoci konkrétních dotazů by měl být zanalyzován pohled oslovených respondentů na tento koncept. Měla by být zjištěna jeho známost a znalost produkce sociálních farem. Dále by měl být směřován výzkum na monitorování znalostí ohledně míst vzniku a prodeje produktů, podpory a motivace stakeholderů k podpoře sociálního zemědělství, a to jak na úrovni lokální, tak i celostátní. Závěrem práce by mělo být stanoveno, za jakých okolností by mohla být zlepšena situace v oblasti sociálních farem, zda může být určitá forma krátkých dodavatelských řetězců spojena s efektivností tohoto konceptu.

Výstupy mohou být použity jako zdroj informací pro ostatní aktéry, kteří se zabývají myšlenkou sociálního zemědělství.

Otázky
Znáte pojem sociální zemědělství?
Znalost pojmu sociální zemědělství po jeho vysvětlení.
Víte, které osoby (ekonomicky aktivní 15-64 let) mohou být zaměstnány v sociálním zemědělství?
Znáte alespoň 5 produktů sociálního zemědělství?
Je pro vás důležitá znalost místa vzniku produktů sociálního zemědělství?
Setkali jste se v obchodech s produkty sociálního zemědělství?
Vyhledáváte v obchodech produkty sociálního zemědělství?
Byli byste ochotni cestovat za účelem nákupu produktů sociálního zemědělství?
Jste ochotni produkty sociálního zemědělství nakupovat (dle koncentrace produktů)?
Proč je pro vás důležitá podpora produktů ze sociálního zemědělství?
Jste ochotni akceptovat vyšší cenovou hladinu produktů sociálního zemědělství?
Měl by stát podporovat uplatnění osob znevýhodněných na trhu práce v rámci sociálního zemědělství specifickými podporami?

4. Metodický postup

V této části je podrobněji popsán způsob provedení výzkumu.

4.1. Objekty zkoumání

Na počátku této práce byl vytvořen dotazník, jehož obsahem byly otázky týkající se tématu této práce. Dotazník byl rozeslán elektronicky do území mezi osoby s vazbou na zemědělské činnosti, ale i mezi osoby bez přímé vazby k zemědělským oborům. Okruh těchto osob nebyl nijak omezen.

4.2. Období šetření

Sledované období, za které byl dotazník vytvořen a získány odpovědi jsou roky 2023 a 2024.

4.3. Vstupní informace

Zdrojem pro diplomovou práci byly veřejně dostupné informace získané z tištěných i elektronických médií pocházející od oslovených respondentů. Pro sběr informací byla použita volně dostupná aplikace, prostřednictvím které byly informace rozeslány, získány reakce a tyto vyhodnoceny.

4.4. Postup práce

Postup práce:

- Prostudování odborné literatury a elektronických zdrojů.
- Zpracování metodiky postupových prací v souladu s cílem diplomové práce.
- Příprava konkrétních otázek pro výzkum v souladu se zaměřením diplomové práce a vyhotovení dotazníku.
- Rozeslání dotazníku.
- Sběr odpovědí od oslovených respondentů.
- Vyhodnocení získaných informací a jejich grafické znázornění.
- Závěrečné shrnutí výstupů.

4.5. Popis analyzovaného prostředí

Po nastudování odborné literatury byly stanoveny výzkumné otázky pro provedení šetření. Byl vytvořen dotazník pro oslovené respondenty. Snahou bylo vytvoření jednoduchého dotazníku pouze s nezbytným časovým zatížením dotazovaných osob. Díky tomuto kroku byl předpokládán dostatečný sběr informací z analyzovaného prostředí.

Pro účely výzkumu nebyly dotazované subjekty blíže specifikovány, byla zachována anonymita získaných odpovědí. S anonymitou odpovědí byla spojena určitá míra otevřenosti dotazovaných respondentů. Dotazník byl vytvořen v aplikaci Survio.

Analyzované prostředí – účast respondentů

Tabulka 1: Statistická data z provedeného výzkumu

Počet návštěv	352
Vyplnění dotazníku	236
Nevyplnění dotazníku	116
Úspěšnost vyplnění	67 %

Zdroj: vlastní zpracování

Analyzované prostředí – obecné charakteristiky respondentů

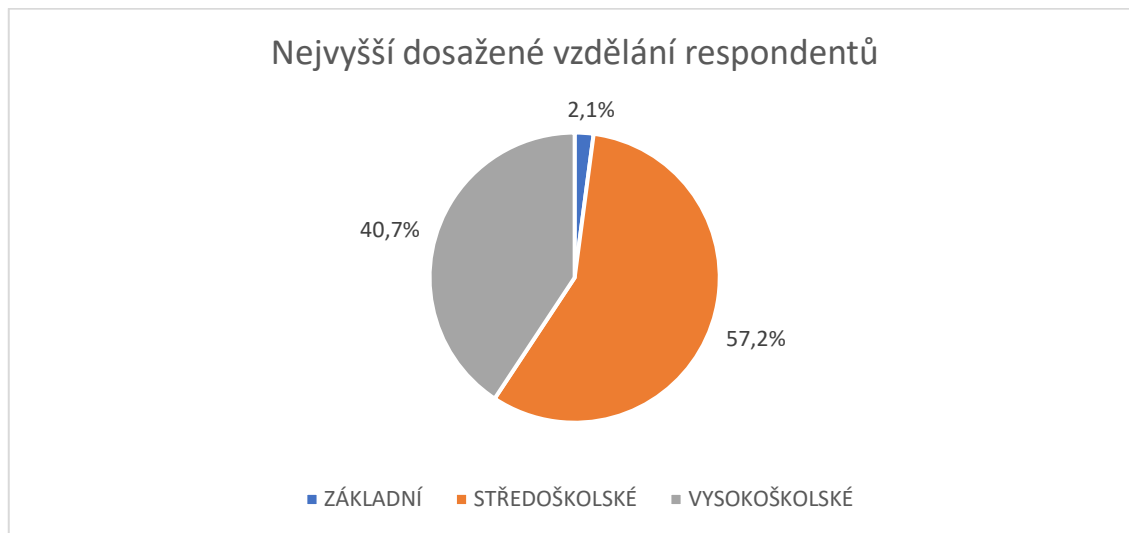
Graf 1: Jaké je Vaše pohlaví?

Zdroj: vlastní zpracování

Respondentům byla dána možnost uvést do výzkumu své pohlaví. Z hlediska tohoto dělení se jeví výzkum, který byl rozeslán do území a nebyl cílen na předem specifikovanou skupinu osob, poměrně vyvážený.

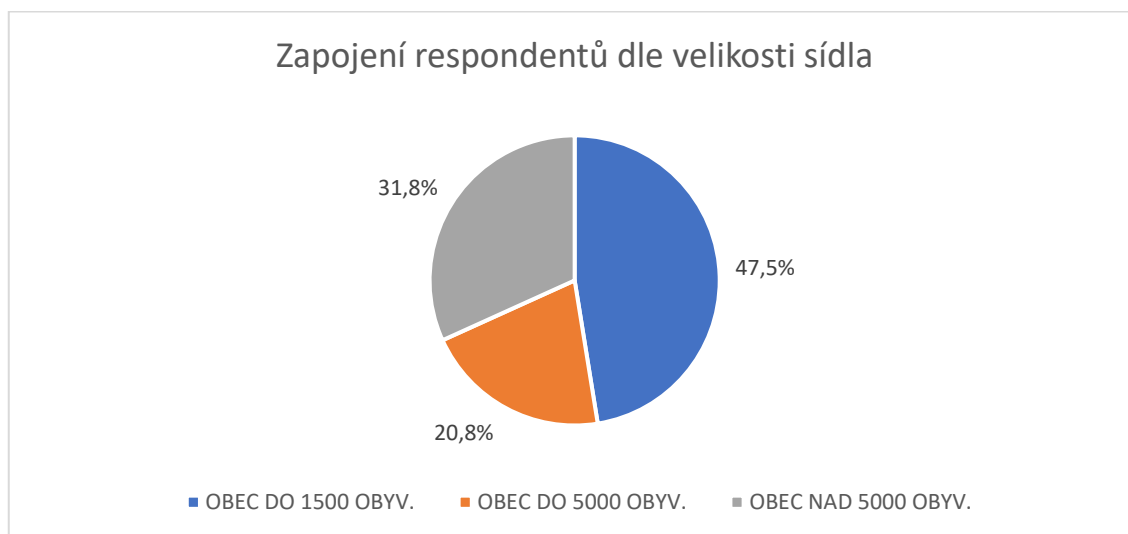
Graf 2: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Zdroj: vlastní zpracování

V realizovaném výzkumu byly dotazovány zapojené osoby na míru dosaženého vzdělání. Výzkumem byl zasažen vzorek především středoškolsky vzdělaného obyvatelstva – více než 57 %. Jejich podíl odpovídá i přibližnému zastoupení středoškolsky vzdělaného obyvatelstva v České republice (cca 60 %). Podíl vysokoškolsky vzdělaných respondentů je 2x vyšší než celorepublikový průměr v ČR (cca 20 %). Těmito dvěma stěžejními skupinami zapojených osob může být situace v sociálním zemědělství do budoucna ovlivněna, pokud jim bude pojem známý obecně i obsahově.

Graf 3: Žijete ve městě/obci?

Zdroj: vlastní zpracování

Z grafu bylo zjištěno zapojení oslovených osob dle velikosti sídel, odkud pocházejí. Respondentů, kterými bylo uvedeno, že jsou z obcí do 1500 obyvatel, byla zhruba polovina. Další skupinou s více než pětinným podílem byli lidé žijící v obcích od 1500 do 5000 obyvatel. Poslední skupina dotazovaných byla z prostředí sídel čítajících více než 5000 obyvatel.

Z hlediska vyváženosti výzkumu se jeví zastoupení uvedených osob jako rovnoměrné. Původ poloviny reakcí na položené výzkumné otázky byl z venkovského prostoru (tzn. sídel do 1500 obyvatel). Druhá polovina je z větších sídel. Zapojení obou takto definovaných skupin je velmi významné. Respondentům z venkovského prostoru je situace v zemědělství a potažmo v sociálním zemědělství známa a velmi blízká. Právě jimi mohou být určovány vhodné mechanismy pro funkčnost konceptu. Rezidentům z nevenkovského prostoru je dána možnost podpory konceptu např. formou nákupu produktů sociálního zemědělství atp.

Někteří zástupci obou výše zmíněných skupin mohou být volení či jinak zainteresovaní v pozicích, ze kterých může být ovlivněna budoucí podoba sociálního zemědělství a podpora tohoto konceptu ve všech vhodných formách.

5. Výsledky a diskuse

Graf 4: Znáte pojem sociální zemědělství?

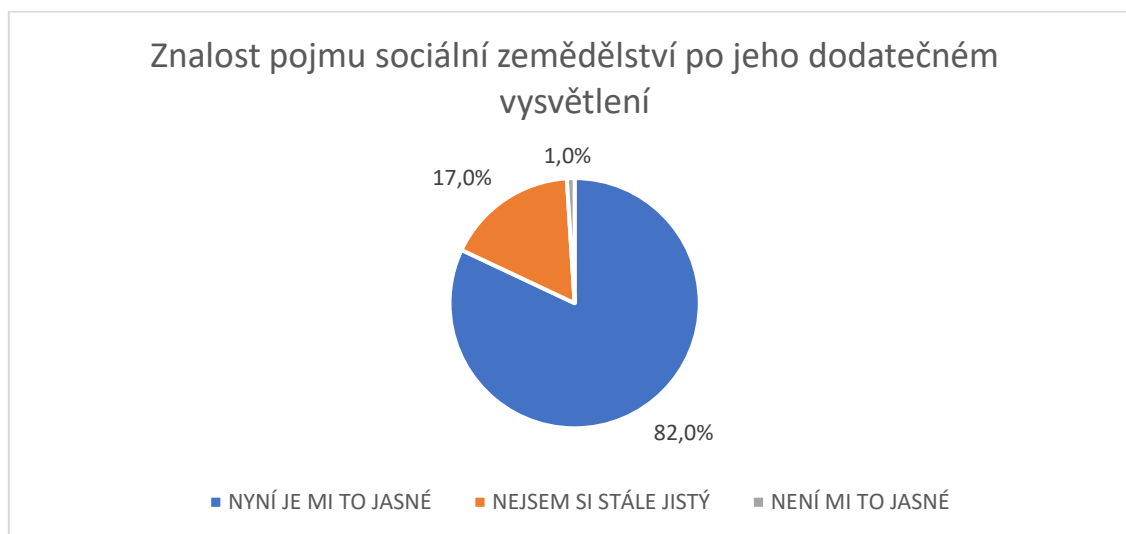

Zdroj: vlastní zpracování

Z dotazníkového šetření bylo k otázce znalosti samotného pojmu „sociální zemědělství“ zjištěno, že téměř 60 % respondentů pojem nezná. Neznalost pojmu byla identifikována i ze strany předsedy zemědělského svazu České republiky a doplněna konstatováním, že řada subjektů si své sociální činnosti není vůbec vědoma. Je spojována např. s obědy pro zaměstnance a veřejnost, pořádáním dnů otevřených dveří, akcemi pro děti, popř. prací s hůře integrovatelnými lidmi (PÝCHA, 2023). Zbylá část respondentů, představující podíl více jak 40 %, byla s pojmem již někdy obeznámena. Tento výsledek nemůže být považován za příliš uspokojivý. Pokud bychom tento poměr převedli na celou společnost, pak by u její téměř dvoutřetinové většiny nebyl pojem znám. Pokud by měla být např. směřována jakákoliv podpora ve prospěch neznámého konceptu a nebyly známy jeho cíle či jeho prospěšnost, pak by byla intenzita této podpory značně oslabena nebo by zcela zanikla.

Mělo by být vyvinuto vyšší úsilí vedoucí k rozšíření tohoto pojmu mezi širokou veřejnost. Pokud nebude pojem znám, nelze očekávat zlepšení v této oblasti a sociální zemědělství bude nadále opomíjeno. Zejména osoby, kterým je díky tomuto směru nabízena možnost zlepšení své stávající situace, by v důsledku neznalosti pojmu nemohly být do společnosti začleněny a nemohly by být zkvalitněny jejich životní podmínky.

Graf 5: Znalost pojmu sociální zemědělství po jeho vysvětlení.

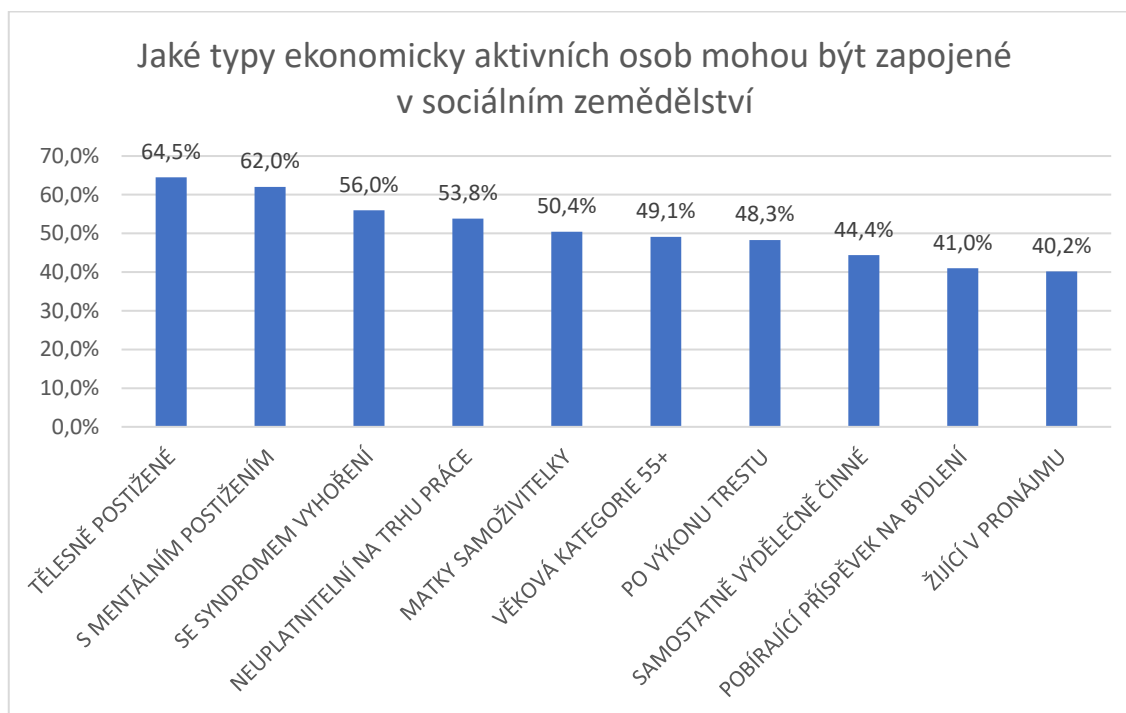
Zdroj: vlastní zpracování

Pokud byla v předchozím dotazu označena odpověď „ne“, vyjadřující neznalost pojmu sociálního zemědělství, byla v dotazníku zabezpečena možnost krátké osvěty v podobě vysvětlení obsahu pojmu, konkrétně: „Sociální zemědělství zastřešuje souhrnný pojem Green Care, který označuje vše, co se dotýká přírody a jejího terapeutického vlivu na člověka. Má předem určený plán a vymezené cíle. Vychází z toho, že interakce mezi člověkem a přírodou přináší člověku útěchu a má pozitivní dopady na jeho celkové blaho.“ (Sociální zemědělství, Wikipedia, 2022).

Po vysvětlení, co je skryto pod pojmem sociální zemědělství bylo zjištěno, že je tento nově znám 82% podílu respondentů. Pro zhruba 17 % respondentů nebyl pojem dostatečně vysvětlen. Toto mohlo být způsobeno nedostatečným prostorem pro rozvedení obsahu pojmu, popř. neuvedením příkladů dobré praxe z tohoto sektoru zemědělské činnosti. Pro marginální část respondentů (cca 1 %) bylo zaznamenáno nepochopení pojmu. Mohlo to být způsobeno i případnou nepozorností při označení odpovědi či opravdovým nepochopením obsahu pojmu.

Z předchozího postupu je patrné, že pokud by byl obdobný postup osvěty zvolen v širším měřítku, byla by situace spojená s povědomím o pojmu a jeho obsahu podstatně zlepšena. Vlivem výše uvedeného postupu byla zvýšena jeho znalost o více než 100 % oproti stavu na počátku dotazníkového šetření. V praxi bylo povědomí o pojmu sociálního zemědělství zvýšeno např. díky dotačním titulům Ministerstva zemědělství, kdy se cílové skupiny, na které byla zaměřena podpora, začaly o sociální zemědělství více zajímat (PÝCHA, 2023).

Graf 6: Víte, které osoby (ekonomicky aktivní 15-64 let) mohou být zaměstnány v sociálním zemědělství?

Zdroj: vlastní zpracování

Oslovenými respondenty, kterým byly položeny dotazy v rámci dotazníkového šetření, byly v největší míře vnímány jako osoby vhodné pro zapojení v konceptu sociálního zemědělství osoby tělesně postižené. Následovány jsou osobami s mentálním postižením a se syndromem vyhoření. Další skupinou, která je respondenty takto vnímána, byla skupina osob neuplatnitelných na trhu práce, matek samoživitelek, lidí věkové kategorie 55+ a po výkonu trestu. Nižší procento je pak přisuzováno osobám samostatně výdělečně činným, pobírajícím příspěvek na bydlení a osobám žijícím v pronájmu. Jinak je to vnímáno v zahraničí, kde jsou podle zjištění Kučerové (2023) za cílovou skupinu pro sociální zemědělství považováni prostě jenom „venkované“.

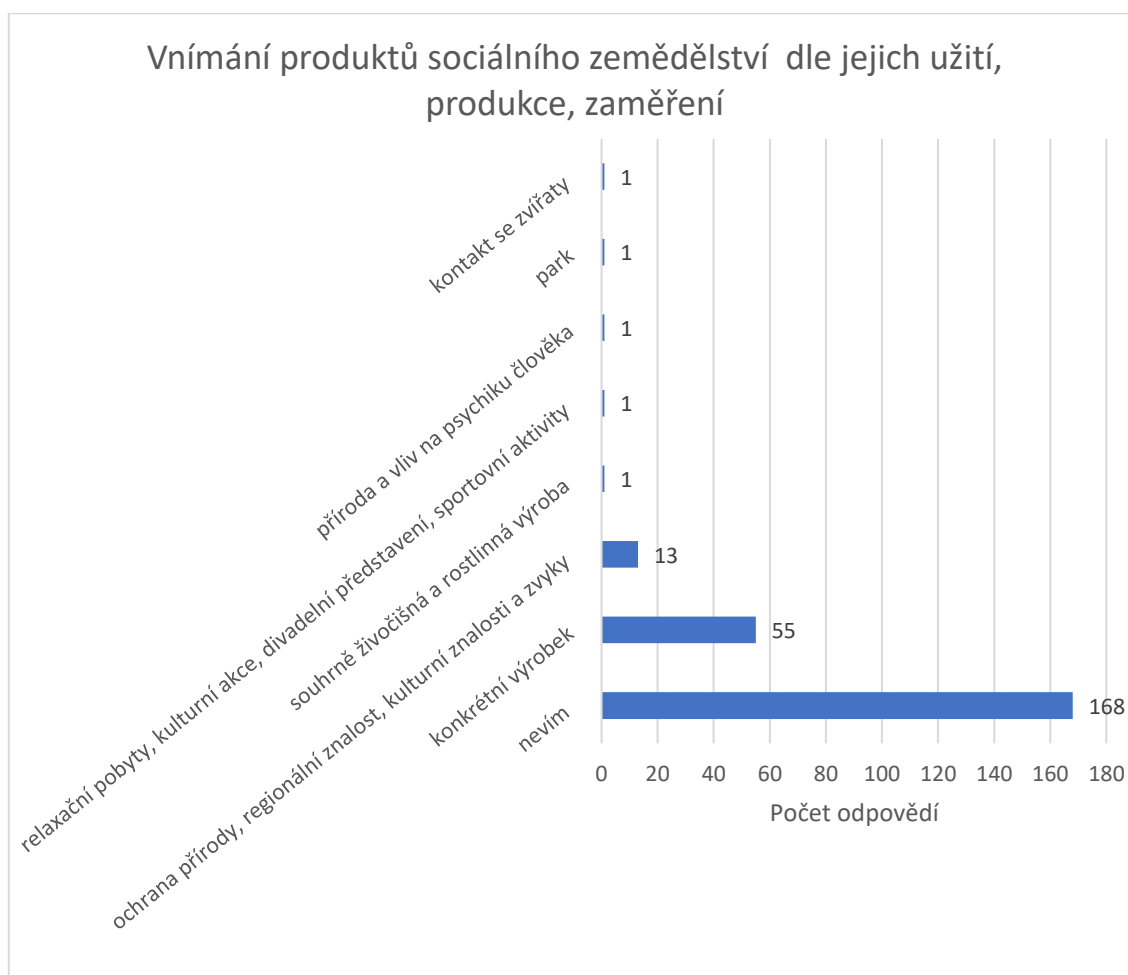
Z provedeného výzkumu je patrné, že koncept je v dotazované skupině nejvíce spojován s určitým fyzickým či mentálním znevýhodněním. Nemusí to však být pravidlem, mohou být nastíněny další specifické životní situace, které jsou svázány s omezením přístupu na pracovní trh. V záchytné síti se po pár letech mohou ocitnout i osoby, pro které bylo zapojení v sociálním zemědělství do té doby nemyslitelné. Může být také řešením v určitém území při strukturálních změnách v ekonomice nebo také při dočasných tíživých životních situacích jednotlivců. Jeho dopad může být prakticky aplikován na veškeré věkové kategorie práceschopného obyvatelstva.

Znáte alespoň 5 produktů sociálního zemědělství?

V této otázce byly výstupní informace po provedení šetření rozděleny na dva směry:

- na vnímání obecnějšího zaměření konceptu;
- na vnímání konkrétních produktů konceptu.

Graf 7: Produkty sociálního zemědělství dle jejich užití, produkce, zaměření

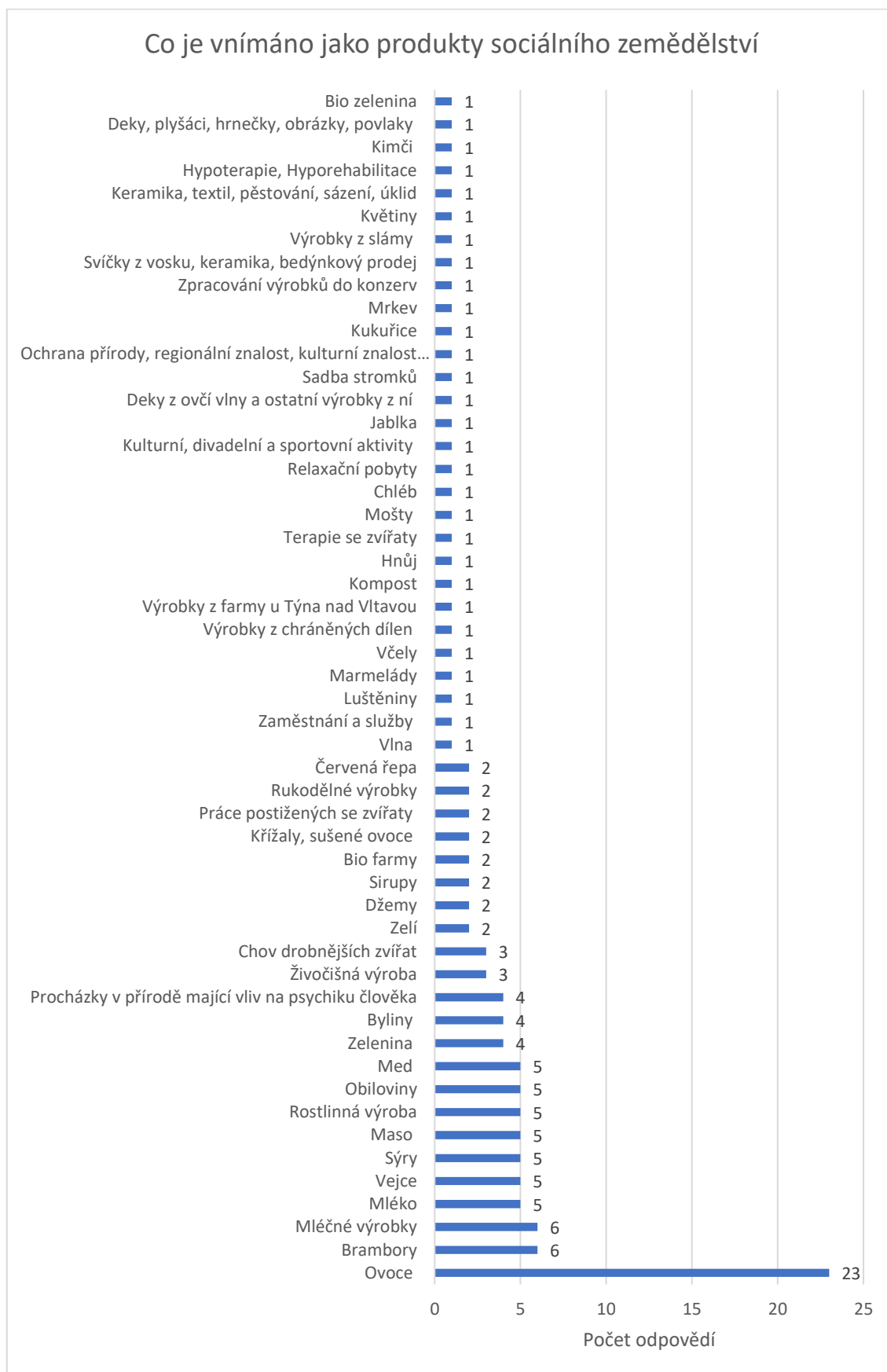
Zdroj: vlastní zpracování

Touto otázkou byla zjištěna nepříjemná skutečnost, že více než dvoutřetinovým podílem oslovených osob není koncept vsazen do určitého prostředí či propojen s určitou produkcí. Tento stav je odrazem výsledků předchozích otázek, kterými byla zjišťována znalost či neznalost obsahu pojmu sociálního zemědělství. To je potvrzeno i vyjádřením jednoho z producentů, který zpočátku ani nevěděl, že je výrobcem potravin na sociální farmě (MALÁ, 2024). Tento stav může být způsoben i současným nekvalitním mediálním prostředím, kdy je společnost zahlcována obsahově nepodstatnými informacemi a nejsou upřednostňovány informace o přínosných aktivitách z prostředí, ve kterém žijeme.

Z pohledu respondentů, kteří patrně měli znalost obsahu pojmu sociální zemědělství, je z hlediska četnosti přijatých odpovědí považován koncept za producenta konkrétních výrobků. Pro další, spíše nevýznamně velkou skupinu respondentů, je vodítkem propojení znevýhodněných osob s ostatní společností, tradicemi, zvyky, přírodou, relaxací, sportem atp.

Je velmi důležité si uvědomit, že sociální zemědělství není pouze a jedině o produktech, ale také o poskytování hodnotných služeb a podpoře daných komunit. Povědomí respondentů o konceptu musí být nadále zlepšováno, aby byl běžně vnímán napříč širokou veřejností, respondenty obecně znám.

Graf 8: Produkty sociálního zemědělství dle odpovědí respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

Z hlediska konkrétních výstupů, které jsou ze strany respondentů spojeny s konceptem sociálního zemědělství jsou na prvních místech uvedeny produkty, mezi něž patří ovoce, zelenina, mléko a výrobky z něj, maso, vejce, med či byliny. S dalším zpracováním primárních produktů oslovená skupina není více seznámena, ač se toto v prostředí sociálního zemědělství odehrává. Přidaná hodnota v důsledku zpracování chybí, přitom může být vhodným zdrojem příjmů a vítaným bonusem proti výdajové stránce rozpočtů sociálních farem.

Graf 9: Je pro vás důležitá znalost místa vzniku produktů sociálního zemědělství?

Zdroj: vlastní zpracování

Nadpoloviční většinou respondentů je uvedeno, že znalost místa vzniku produktů sociálního zemědělství je pro ně důležitá či je impulsem pro jejich nákupní rozhodnutí. Takto je uvažováno i na portálu VITALIA.CZ (2024), kde je uvedeno, že důležitými jsou konkrétní a jedinečné příběhy producentů, ochrana životního prostředí, vnímaná odpovědnost a férové obchodní podmínky. Podle Hemolové (2022) je spotřebitelům na původ potravin nahlíženo stále více. V roce 2020 bylo místo vzniku produktů sociálního zemědělství důležité pro 55 % a v roce následujícím pro 61 % respondentů, což je v souladu s tímto provedeným pozorováním.

V dnešní době se mění spotřebitelské preference. Některými lidmi je rozhodování ovlivněno cenou, místem produkce či spojeno s potřebou podpory konkrétním lidem. Buď přímo (nákup v místě sociální farmy) nebo nepřímo (forma odeslání příspěvku z uskutečněné transakce).

Zde je právě příležitost k podpoře prodeje v rámci krátkých dodavatelských řetězců. Pokud bude široká veřejnost dostatečně informována o produktech, místech a příbězích vzniku produktů v prostředí sociálních farem, může být tato skutečnost spojena se zvýšením jejich odbytu, respektive efektivnosti samotného sociálního zemědělství.

Graf 10: Setkali jste se v obchodech s produkty sociálního zemědělství?

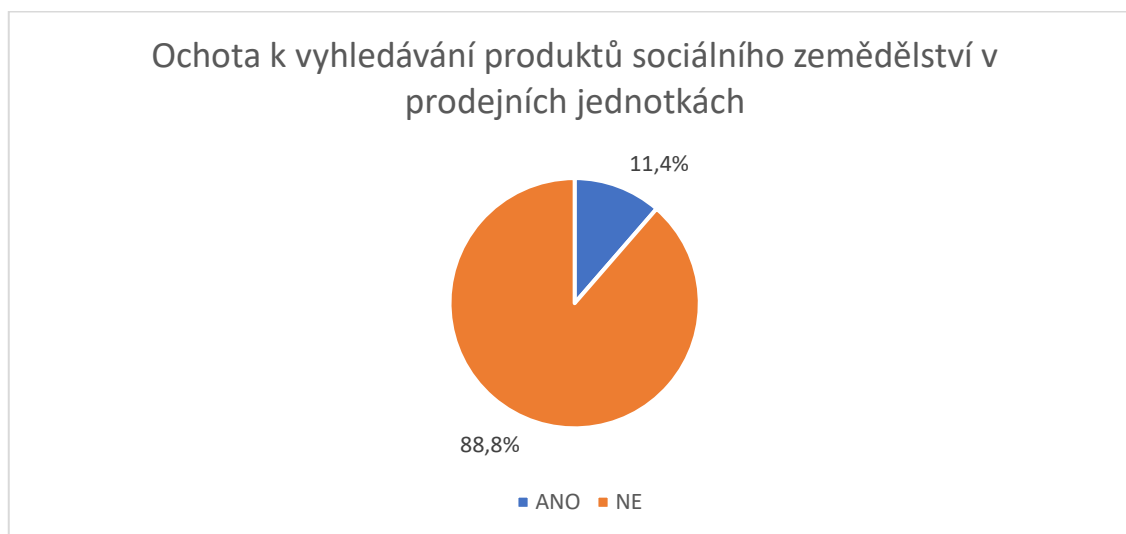

Zdroj: vlastní zpracování

Podstatnou částí z okruhu dotázaných osob nebyly produkty sociálního zemědělství nalezeny v běžném obchodním styku v obchodech, ač jsou v jakýchkoliv prodejních jednotkách produkty sociálního zemědělství ve většině případů k dispozici. K produktům patrně nebyly doplněny vhodné informace o jejich původu. Tento fakt může být provázán s tvrzením Tempesty (2019), kterému se v prodejních jednotkách jako kriticky nedostatečná jeví komunikace o dostupnosti produktů sociálního zemědělství a jejich přidané hodnotě.

Na základě výstupu z tohoto dotazu může být nasměřováno úsilí k větší informovanosti o samotném sociálním zemědělství a merchandisingové strategii, kterou by byla zajištěna lepší viditelnost, informovanost a prodejnost zboží ze sociálních farem. To může být odděleno ve vyhrazených koutcích či zajištěna doprovodná vizuální prezentace v jeho blízkosti.

Graf 11: Vyhledáváte v obchodech produkty sociálního zemědělství?

Zdroj: vlastní zpracování

V dotazníkovém šetření byla zakomponována otázka, zda jsou respondenty vyhledávány produkty sociálního zemědělství.

Z odpovědí bylo potvrzeno, že nákupní chování není vázáno na pořízení těchto produktů a nejsou tedy vyhledávány. Tím je částečně potvrzen předchozí stav. Kdyby byla provedena lepší osvěta ohledně konceptu, mohla by být zvýšena efektivita jeho aktivit. Pokud by byl spotřebiteli vnímán fakt, že nákupem produktů jsou podpořeny v konceptu zapojené znevýhodněné osoby, poskytnuta pomoc potřebným a zajištěno lepší financování sociálních farem, byla by část nákupních rozhodnutí přizpůsobena této skutečnosti. Pokud by bylo známo, že produkty sociálního zemědělství jsou vyváženy přidanou hodnotou v podobě kvality, byl by o ně vyšší zájem. To je potvrzeno i Chalupovou et al (2012), kterou je konstatováno, že poptávka po takových lokálních produktech roste.

V prostředí sociálních farem je výnosy pokryta většinou pouze část vzniklých nákladů. Farmy tak jsou donuceny hledat i jiné, další zdroje financování. Dále musí být přihlédnuto k faktu, že vznik produktů sociálního zemědělství může být časově náročnější. Znevýhodněné osoby mohou vykonávat většinou kratší hodinové úvazky a nemůže zde být preferován výkon, jako v běžných zaměstnáních. Zapojení do pracovního procesu v sociálním zemědělství přináší zúčastněným pocit potřebnosti, důležitosti, sounáležitosti s ostatní komunitou a mnohdy je i náplní smyslu života. Toto jsou důvody, kterými má být ovlivněno nákupní chování spotřebitelů.

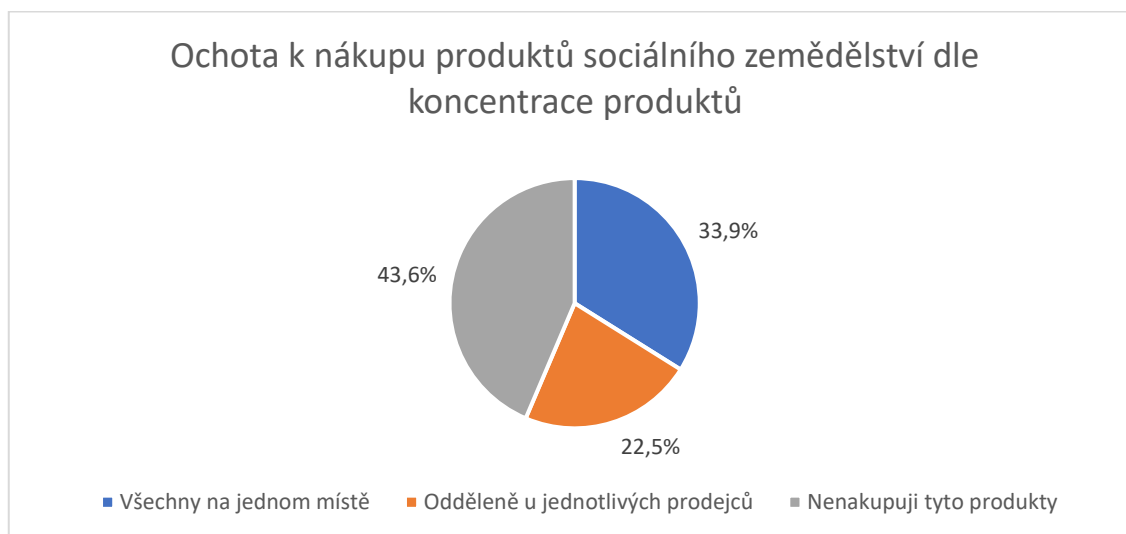
Graf 12: Byli byste ochotni cestovat za účelem nákupu produktů sociálního zemědělství?

Zdroj: vlastní zpracování

Z grafu byla zjištěna ochota nadpoloviční většiny respondentů k pořízení produktů sociálního zemědělství z blízké i vzdálenější destinace. To vše za předpokadu, že bude pojem obsahově znám a bude znám příběh vzniku produktů na sociálních farmách. Zbylá část není ochotna za produkty cestovat. Může se jednat např. o situace, kdy jsou v nákupních rozhodnutích upřednostňovány jiné faktory. Nákupní preference mohou být založeny např. na získání zboží za co nejnižší cenu, či v nejkrajší vzdálenosti od polohy spotřebitele. Tato poloha je proměnlivá a je specifickým dané destinace, což je potvrzeno i ve zjištění Pearsona et al (2011).

Graf 13: Jste ochotni produkty sociálního zemědělství nakupovat (dle koncentrace produktů)?

Zdroj: vlastní zpracování

Tímto výzkumným dotazem je získáván náhled na směr, jakým by se měl sektor sociálního zemědělství pravděpodobně zabývat pro zajištění odbytu své produkce. Větší část respondentů, kteří by byli ochotni svým nákupem podpořit koncept sociálního zemědělství, by volila pořízení produkce v jednom prodejním uzlu. Zde je možné uvažovat o koncentraci produkce v rámci internetových prodejců nebo např. soustředění prodeje do tzv. farmářských prodejen. Tyto prodejny již v evropském prostoru existují a jsou mnohdy prezentovány jako příklady dobré praxe odbytu v rámci kratších dodavatelských řetězců. Sdružuje se v nich rozličná produkce lokálních farmářů, zapojených i nezapojených do konceptu sociálního zemědělství. Alternativou mohou být ještě např. občasná prodejní aktivity typu farmářské trhy, prodejní výstavy, pojízdné obchody či jiné společensky navštěvované akce.

Příkladem takového počínání v evropském kontextu je například komunitní farma The Community Farm, kde je upřednostňován prodej biopotravin prostřednictvím zásilové služby. Místní produkce je svážena do jednoho skladového a distribučního místa. Důraz je kladen na čerstvost, lokálnost a ekologičnost produktů vč. případného obalového materiálu (HASELL, 2009).

Další možností odbytu produkce z prostředí sociálních farem je přímý prodej. Produkt zde musí být podpořen nějakou přidanou hodnotou, kterou jsou ovlivněna nákupní rozhodnutí konečných spotřebitelů. Ve výzkumu je ochotna více jak pětina dotázaných respondentů k nákupu u jednotlivých prodejců. Pokud bude tato skupina spokojena a bude jí dopřána náležitá péče či poskytována výše zmíněná nadhodnota

k pořizovaným produktům, může být dále šířena pozitivní sdílená dobrá zkušenost a rozšiřován tak možný okruh potencionálních spotřebitelů.

Graf 14: Proč je pro vás důležitá podpora produktů ze sociálního zemědělství?

Zdroj: vlastní zpracování

Stěžejním důvodem pro podporu sociálního zemědělství je myšlenka spojená s udaným směrem zemědělské činnosti. Výsledky dokazují, že se s ní ztotožnila více jak třetina dotázaných respondentů. S tím je stále spojen fakt, že prosazování této myšlenky a její osvěta musí být zařazeny na první místo všech aktivit. Další části respondentů není lhostejný osud osob, kterým nebyla dopřána možnost být rovnocennými soupeři na pracovním trhu. Spotřebitelskými preferencemi je tak znevýhodněné skupině umožněno alespoň částečné uplatnění v osobním i pracovním životě. Pro zhruba sedminu dotázaných osob je podpora vázána na znalost konkrétní osoby. Není jim lhostejný osud jedince či skupiny osob. Tímto tématem se obsahově zabývala i naše filmová tvorba. Příkladem může být např. snímek z roku 1985 s názvem Vesničko má středisková, který byl úspěšně režírován Jiřím Menzelem. Stejně je uvažováno i v zahraničí, kde je rozhodování spotřebitelů o nákupu spojeno s podporou produkce z pečovatelské farmy, s podporou welfare zvířat atp. (TEMPESTA, 2019).

U pětiny zapojených respondentů není podpora produktům sociálního zemědělství zjištěna. Důvody mohou být rozličné, a výzkum nebyl natolik podrobný, abychom se fakta dozvěděli. Může za nimi být např. obava z nedostatku kvality zboží či nezájem o produkci z daného prostředí. Jedná se vždy o individuální rozhodnutí, které může být ovlivněno mnoha faktory.

Graf 15: Jste ochotní akceptovat vyšší cenovou hladinu produktů sociálního zemědělství?

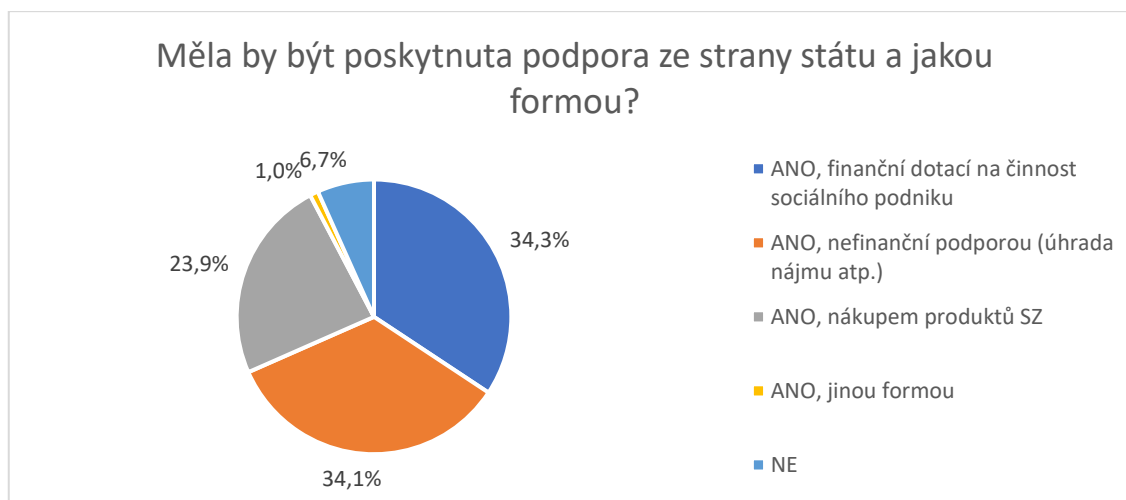

Zdroj: vlastní zpracování

V této výzkumné otázce byla zkoumána ochota respondentů ocenit práce aktérů zapojených v sociálním zemědělství. Jednou skupinou byla přijata možnost zaplacení vyšší ceny za produkty, které budou pocházet ze sociálních farem. Musí však být podotknuto, že tyto produkty by měly být dostatečně a vhodně označeny tak, aby jejich provazba na sociální zemědělství byla zřejmá. V některých případech (např. farmářské trhy, přímý prodej na farmě) by mohly být produkty prodávány přímo znevýhodněnými osobami, pokud je to v souladu s jejich schopnostmi. V průzkumu Tempesty (2019) je poukázáno na fakt, že až 74 % spotřebitelů je ochotno koupit produkty sociálních farem ve vyšší cenové hladině. K této hodnotě se blíží i výsledky našeho pozorování.

Ostatními respondenty není přidaná hodnota produktů ze sociálních farem akceptována. Mohou k tomu vést různé důvody. Buď nejsou s konceptem dostatečně seznámeni nebo preferují jiné faktory pro svá nákupní rozhodnutí. V dalších případech může být rozhodujícím kritériem výše ceny produktů, a to např. z důvodu, že mají nízké příjmy a nemohou si nákupy zboží ve vyšší cenové hladině dovolit.

Graf 16: Měl by stát podporovat uplatnění osob znevýhodněných na trhu práce v rámci sociálního zemědělství specifickými podporami?

Zdroj: vlastní zpracování

Stát má sociální odpovědnost ve formě podpory znevýhodněných jedinců. Podpora uplatnění takových osob na trhu práce (např. v sociálním zemědělství) je jedním ze způsobů, jak může být tato povinnost naplněna. Takto je to chápáno i ze strany Ministerstva práce a sociálních věcí, jehož záměrem je zavedení motivačního příspěvku v případě, že znevýhodněné osoby jsou umístěny na pracovním trhu (PÝCHA, 2023). Příbíkem (2015) je uváděna jiná forma podpory v podobě úvěrů pro zemědělské podnikatele, kterými je cíleno na zaměstnávání zdravotně postižených pracovníků.

Více než 92% podílem oslovených osob byla přijata myšlenka podpory konceptu sociálního zemědělství ze strany státu a jím zřízených organizací. Třetinou respondentů byla považována za přijatelnou finanční podpora, další třetinou nefinanční podpora. Z hlediska sociálních farem by patrně byla vhodná kombinace obou podpor. Z jedné strany je těmito specifickými subjekty každoročně vyvíjena snaha o dofinancování sociálních aktivit. Větší farmy si mohou zajistit financování pomocí fundraisingu. Některé položky rozpočtu farem musí být zaplacený disponibilními finančními prostředky a nemohou být nahrazeny jinou formou. Z druhé strany mohou snížit sociální podniky své finanční zatížení např. úhradou stálých plateb (za nájem prostor, energie apod.) a to za přispění podporujících subjektů nebo státu. Necelou čtvrtinou odpovědí ve výzkumu by byla akceptována státní podpora ve formě preference nákupů produktů sociálního zemědělství. Byl by tak podpořen odbyt produkce sociálních farem a příjmová stránka jejich rozpočtů. Neměla by být ale přitom snižována kvalita výstupů. Pro zhruba 7% skupinu oslovených není podpora státu v navržené formě přijatelná.

6. Shrnutí

V této části práce jsou vyhodnoceny výzkumné otázky na základě provedené analýzy dat. Výstupy mohou být použity jako možný zdroj informací pro lepší efektivnost sociálního zemědělství. Cíleno je na všeobecnou známost pojmu a respektování jeho přínosných hodnot širokou veřejností.

Výzkumem bylo zjištěno, že pojem sociální zemědělství není mezi širokou veřejností běžně znám. Jeho známost byla zaznamenána u zhruba 40 % dotazovaných osob. Pokud nebude pojem znám, nemůže být na něj zaměřena podpora. Nebudou tak podpořeny znevýhodněné osoby a nebude jim umožněno zlepšení jejich životních podmínek. Mělo by být vyvinuto maximální úsilí k zobecnění pojmu, jeho priorit a celospolečenských přínosů.

Vhodnou cestou k tomuto záměru by mohlo být pouhé vysvětlení obsahu pojmu, v jiných případech by měly být uvedeny příklady dobré praxe či zajímavý příběh vypovídající o prospěšnosti konceptu. Známost pojmu by měla být rozšířena i mezi osoby, kterými může být sociální zemědělství ovlivňováno nebo od kterých může být tomuto konceptu poskytnuta podpora. Ta může mít formu jak finančního, informačního, materiálního či legislativního rázu.

Respondentům byla ve výzkumu položena otázka, kdo může být aktérem sociálního zemědělství. Bylo předdefinováno deset odpovědí různě situovaných osob a položen dotaz, zda mohou být zapojeny v konceptu sociálního zemědělství. Všechny zde uvedené skupiny byly za určitých okolností správné. Typickými skupinami osob byly ve výzkumu vnímány osoby tělesně postižené, mentálně postižené nebo se syndromem vyhoření. Koncept je tedy prioritně spojován s určitým fyzickým či mentálním znevýhodněním. Díky hlubší osvětě spojené s tímto tématem může být veřejnost seznámena s dalšími tíživými životními situacemi na základě, kterých je lidmi vyhledávána různá intenzita podpory, aby nedošlo k jejich vyloučení na okraj společnosti.

Mezi většinou dotázaných osob není koncept sociálního zemědělství usazen do určitého prostředí či spojen s určitou produkcí. Dané se týká více než dvoutřetinové části oslovených. Pokud není znám pojem sociálního zemědělství, nemohou být známy ani jeho produkty nebo činnosti. Je velkou snahou dostat pojem do povědomí veřejnosti, aby mu byla věnována patřičná podpora a zvýšena možnost odbytu produktů, které zde vznikají. Stav známosti sociálního zemědělství je odrazem i současného mediálního prostředí, kdy jsou upřednostňovány informace obsažně nepřínosné a nepodstatné.

Nejsou vyzdvihována témata, která mohou být společnosti prospěšná. Je pravděpodobné, že by tyto informační kanály vhodnou propagací pomohly k vyšší známosti konceptu, pokud by byly uvedeny vhodné příběhy produktů od jejich prvopočátku až k fázi prodeje. Zajímavou se jeví i otázka místa vzniku produktů. Pokud je produkt spojen s místem, v němž je úsilí směřováno k pomoci znevýhodněným osobám, může být tato skutečnost zohledňována v následném nákupním chování každého druhého spotřebitele. Forma podpory tomuto místu může být nepřímá, a to pomocí příspěvku, který je poskytován z části prodejní ceny zboží. Také může být přímá nákupem v místě sociální farmy. Zde je možný značný potenciál pro zvýšení efektivity sociálního zemědělství za pomoci krátkých dodavatelských řetězců.

S produkty sociálního zemědělství nepřišla většina oslovených osob do kontaktu. Jedná se o skupinu s třičtvrtinovým podílem. Přitom ve většině prodejních míst je část produkce sociálního zemědělství přítomna. Může to být způsobeno nedostatečnou informovaností ze strany prodejců, kdy původ produktů není propagován vůči spotřebitelům. Úsilí by mělo být nasměřováno k větší reklamě konceptu, jeho produktů v prodejních jednotkách. Mohlo by být cíleno na jejich výjimečnost. Jinou možností je např. odprezentování (krátké formy) příběhu, který stál za vznikem produkce sociálních farem. Produkty by mohly být mj. odděleny, mít svá vyhrazená místa, koutky v prodejních místech. Zde by mohla být také viditelně prezentována myšlenka sociálního zemědělství vedoucí k podpoře znevýhodněných osob.

Pokud by byly spotřebiteli vnímány přínosy jejich nákupních rozhodnutí, byla by pravděpodobně zvýšena poptávka po produkci sociálních farem. Prezentaci přínosů však není věnována dostatečná pozornost. To pramení z prostého faktu, že s konceptem není společnost seznámena a nejsou doceněny jeho společenské přínosy. Pouze jedním z deseti oslovených respondentů byly kladné přínosy vnímány. To je pro zlepšení efektivity konceptu žalostně málo a situace musí být radikálně změněna vhodnými osvětovými prostředky.

Pokud bude nalezen relevantní důvod k pořizování produktů sociálního zemědělství, budou spotřebitelé ochotní za nimi cestovat a nakupovat je v místech jejich vzniku. Jestliže budou u produktů v rámci propagace také geograficky zmapována místa jejich možného přímého nákupu, bude tato skutečnost vhodným počinem ke zlepšení situace sociálních farem. Marže nebude rozmělněna v dlouhých dodavatelských řetězcích. Spotřebitelé budou seznámeni s prostředím vzniku, kde produkty vznikají a zapojenými aktéry. Může být vytvořen dlouhodobý přátelský obchodní vztah se subjekty sociálního

zemědělství. Ten může být podpořen i drobnými prodejními benefity, mj. kvalitou, čerstvostí, lepší cenou, dodatečným dárkem či jen vědomím, že jsou podpořeny osoby, které se nacházejí v tíživých životních situacích.

Dle výzkumu by měly být produkty sociálního zemědělství nabízeny ideálně na jednom místě. Přijatelnost této varianty je zaznamenána u více než třetiny dotázaných. Vhodnými místy, ve kterých by byly produkty takto koncentrovány, by mohly být např. trhy, farmářské prodejny, či specializované internetové obchody. V případě větších obchodních jednotek by mohla být produkce umístěna v prodejních koutcích, které by byly vůči spotřebitelům vhodně zpropagovány. Pro každého páteho účastníka výzkumu není problém s nákupem produktů odděleně, přímo v prostředí sociální farmy. Zde mohou být spotřebitelům nabízeny různé formy bonusů. Pokud se jedná o dotazované účastníky, kteří nenakupují produkty sociálního zemědělství, zde je určitý potenciál pro vhodné osvětové aktivity. Sami se mohou v budoucnu ocitnout v „záchytné síti“ sociálního zemědělství, ať se jim zdá tato situace nemyslitelná.

Samotná myšlenka sociálního zemědělství je velmi pozitivní a je přínosem pro širokou veřejnost. Lidem nejsou lhostejné životní příběhy osob, které mají nelehkou životní situaci. Je jimi vnímána odpovědnost a potřeba pomoci takto znevýhodněným osobám. Pokud je někdo takový v jejich okolí znám, může mu být nabídnuta vhodná forma konkrétní pomoci. Pomoc konkrétním osobám je přijímána lépe. S anonymními podporami není dobrá zkušenost. Stejně by mělo být smýšleno i ze strany subjektů, kterými je rozhodováno o podporách sektoru sociálního zemědělství. I samotnými sociálními farmami by měla být propagována myšlenka spojená s konceptem. Ukazováním příběhů zde zapojených znevýhodněných osob může být dosaženo nasměrování vhodných podpor.

Produkty sociálního zemědělství mohou být někdy zatíženy vyšší cenovou hladinou. Toto může být spojeno s faktem, že k jejich vzniku jsou potřebné vyšší nároky, mj. personální, časové, dovednostní. Spotřebiteli by měla být akceptována skutečnost, že sociální farmy nejsou rovnocennými účastníky v konkurenčním prostředí a vyšší cena je spojena s jiným benefitem pro širokou veřejnost – podporou osob, které se hůře uplatňují na trhu práce a ve společnosti. Proto by měly být produkty propagovány spolu s tímto benefitem. I pro skupinu, která není ochotna akceptovat vyšší cenovou hladinu, může být benefit postupem času přehodnocen a zohledněn v nákupním chování.

Devět z deseti oslovených respondentů je nakloněno myšlence státní podpory pro sektor sociálního zemědělství. Tato podpora může být vhodně kombinována ve formě

poskytnutých financí, úlev či částečných osvobození od pravidelných plateb. Může vést k zajištění odbytu produkce a tím i podpoře příjmové stránky sociálních farem. Aby však byla získána státní podpora, musí být ze strany aktérů sociálního zemědělství nasměrováno úsilí ve formě vhodné prezentace o činnostech a benefitech konceptu. Zástupci státních institucí by měli být seznámeni se skutečným životem farmářů a se specifickým zapojením znevýhodněných osob do činnosti farem. O vhodných a účinných formách podpor by mohlo být rozhodováno i na nižších úrovních samospráv. Podpory by tak mohly být lépe zacíleny k potřebným subjektům či osobám.

Provedený výzkum nebyl cílen na žádnou konkrétní skupinu obyvatel. Dotazovaný vzorek byl z hlediska pohlaví téměř rovnocenně vyvážen. Získány byly reakce především od středoškolsky a vysokoškolsky vzdělané populace. Nutno uvést, že právě tyto dvě skupiny mají potenciál stát se hybnou silou k podpoře a propagaci konceptu. Mohou se v nich vyskytovat i jedinci, kterými může být sektor sociálního zemědělství podstatně ovlivněn. Mezi respondenty jsou převážně obyvatelé menších obcí či měst do 5. tis. Třetinový podíl je z prostředí větších sídel. Jsou tedy zastoupena stanoviska z dobře strukturovaného vzorku.

Ač v malém měřítku, byla touto diplomovou prací konceptu sociálního zemědělství poskytnuta tolik potřebná osvěta. Pokud by se podařilo jakékoliv vhodné přenesení informací o myšlence a přínosech sociálního zemědělství na širší celorepublikovou úroveň, byl by tak významně podpořen tento sektor. Mohla by být zvýšena jeho efektivita. Byly by využívány krátké dodavatelské řetězce, které jsou v konceptu typické. Podporu by tak dostaly sociální farmy a v nich zaměstnané osoby v tíživých životních situacích.

7. Závěr

Na základě provedeného výzkumu bylo zjištěno, že základním problémem sociálního zemědělství je formální a obsahová neznámost tohoto pojmu. Pokud není pojem znám, nemůže být tomuto sektoru zemědělské činnosti věnována patřičná pozornost a následná podpora rázu finančního, nefinančního, materiálního, popř. i legislativního nebo informačního. Zároveň musí být podotknuto, že vhodnou, a ne příliš složitou formou osvěty by mohlo být dosaženo hmatatelných pokroků ve známosti pojmu. Vysvětlením, uvedením zajímavého příběhu nebo příkladu dobré praxe by byla prezentována prospěšnost konceptu a jeho celospolečenské přínosy. Z tohoto důvodu byl v šetření pojem vysvětlen, aby byla zlepšena jeho známost. Dalšími dotazy bylo mapováno hlubší povědomí o konceptu.

Oslovenými respondenty bylo uvedeno, že aktéry sociálního zemědělství jsou zejména osoby fyzicky či mentálně znevýhodněné. Takřka vůbec není známé prostředí, které je typické svými terapeutickými přínosy a není ani nijak zvlášť rozšířené povědomí o nejběžnějších produktech sociálního zemědělství. Pro téma zajímavý se jeví pohled na místo vzniku produktů. Vědomí, že zboží či výrobek jsou propojeny s místem, kde je úsilí směřováno k pomoci znevýhodněným osobám je pozitivním faktorem pro následné nákupní chování spotřebitelů. Zlepšení efektivity sociálního zemědělství by mohlo být postaveno na této dílčí skutečnosti. Pokud by byla tato místa navíc spotřebiteli vyhledávána, byl by i zajištěn odbyt za pomoci kratších dodavatelských řetězců.

Problémovou oblastí však je, že většina respondentů se s produkty sociálního zemědělství nesetkala. S tímto negativem je spojena nedostatečná propagace a nedostatečné zviditelnění těchto produktů. K produktům musí být připojeny krátké a zajímavé příběhy, kterými je dokazována specifičnost a výjimečnost jejich vzniku a spojitost s myšlenkou sociálního zemědělství. Prezentace by neměla být omezena pouze na samotná místa prodeje, odbytu, ale zároveň by měla být obsahem mediálního prostoru, společenských setkání, tematicky zaměřených a jiných vhodných osvětových akcí.

S růstem veřejného povědomí a celospolečenských přínosech konceptu sociálního zemědělství bude patrně zvýšena i ochota cestovat a vyhledávat produkty z tohoto sektoru. Tím bude zároveň podpořena efektivita sociálního zemědělství při předpokladu, že prodejní marže nebudou rozmělněny v dlouhých dodavatelských řetězcích. Podpůrnou aktivitou by mohlo být např. regionální zmapování a zveřejnění přehledu sociálních farem s možností přímého prodeje, popř. prodejních míst sdružujících produkci více sociálních

podniků. Při návštěvě konkrétního místa budou spotřebitelé seznámeni se specifikami vzniku produkce. Může být navázán dlouhodobý přátelský vztah mezi kupujícím a prodávajícím podpořený různými benefity mj. kvalitou, čerstvostí, výhodnější cenou, dárkem. Bude podpořen odbyt a mohou být eliminovány některé náklady sociálních farem spojené se skladováním, balením, přepravou atp.

Každým třetím účastníkem výzkumu je preferována možnost nákupu produkce sociálního zemědělství na jednom místě. Pak se vhodnou formou jeví prodej na trzích, farmářských prodejnách, specializovaných internetových obchodech či v prodejních koutcích větších prodejních jednotek.

Samotná myšlenka sociálního zemědělství je pozitivně vnímána drtivou většinou osob. Lidem nejsou lhostejné životní podmínky osob, které se ocitly v tíživých životních situacích. Většinou někoho ve svém okolí znají, komu je potřebná podpora. Tato skutečnost je pak zohledňována v jejich životních postojích a spotřebním rozhodování.

Kladně je vnímána i myšlenka státní podpory pro sektor sociálního zemědělství. Tato může mít mnoho podob. Důležité je, aby byla vhodně cílena. Je otázkou, zda by nemělo být její poskytování svěřeno i na úroveň nižších samospráv, tedy těch, které jsou blíže seznámeni se skutečným životem farmářů a se specifiky zapojení znevýhodněných osob do činností farem. Podpora by měla být též cílena na udržitelnost sociálních farem a jejich celospolečenských přínosů.

Tato práce může být považována za malou osvětovou aktivitu pro okruh oslovených osob. Bylo by velmi přínosné, pokud by byla podobná činnost vedoucí k podpoře a propagaci konceptu provedena v celospolečenském měřítku. Téměř každým může být sociální zemědělství kladně ovlivněno. Ať rozhodnutím, nákupem, informací či prací. Výrazně by tak byla podpořena efektivita sociálního zemědělství. Zároveň by byly podpořeny osoby v tíživých životních situacích. Práce může vést i k zamyšlení osob, kterými dosud není sektor sociálního zemědělství podporován. Sami nebo jejich blízcí se mohou v budoucnu ocitnout v „záchytné síti“ sociálního zemědělství, ač se jim zdá tato situace nemyslitelná. Pak teprve bude oceněna obětavá práce aktérů, kterými je myšlenka sociálního zemědělství prosazována, v praxi realizována a se všemi těžkostmi udržována.

8. Seznam citované literatury

1. AUGSTEN, Christian Augsten, Csaba Bálint, Christine Baumbach-Knopf, Verena Borghorst,; BÁLINT, Csaba a CHOVANEC, Tomáš. Sociální zemědělství v terciárním vzdělávání. Online. Social Farming in Higher Education (SoFarEDU), 2020. Dostupné z: <https://bio-thuringen.de/wp-content/uploads/2019/05/The-Textbook-CZ.pdf#page=35>. [cit. 2023-12-03].
2. BANTON, Caroline. Efficiency: What It Means in Economics, the Formula To Measure It. Online. 2023, 28 September 2023. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/terms/e/efficiency.asp>. [cit. 2024-02-08].
3. BERANOVÁ, Magdalena a Antonín KUBAČÁK. Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha: Libri, 2010. ISBN 978-80-7277-113-4.
4. Biengocruise. Centrálně plánovaná ekonomika. Online. Biengocruise. 2020. Dostupné z: <https://cs.biengocruise.com/centrally-planned-economy>. [cit. 2024-02-05].
5. BIRKEN, Emily Guy. Return On Investment (ROI). Online. FORBES ADVISOR. 28. září 2022. Dostupné z: <https://www.forbes.com/advisor/investing/roi-return-on-investment/>. [cit. 2024-02-11].
6. CANFORA, Irene. Is the Short Food Supply Chain an Efficient Solution for Sustainability in Food Market? Online. Agriculture and Agricultural Science Procedia. 2016, roč. 8, č. 8, s. 402-407. ISSN 22107843. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2016.02.036>. [cit. 2024-02-08].
7. Co je dodavatelský řetězec. Online. PPC PARTNER. PPC partner pro váš online marketing. 2024. Dostupné z: <https://www.ppcpartner.cz/slovník-pojmu/co-je-dodavatelsky-retezec/>. [cit. 2024-03-24].
8. ČENĚK, Miroslav. Lidé, krajina a zemědělství: z fotoarchivu Národního zemědělského muzea Praha. Praha: Profi Press, 2006. ISBN 80-867-2621-5.
9. Ekonomická efektivita. Online. Business define terms. 2024. Dostupné z: <https://www.definebusinessterms.com/cs/ekonomicka-efektivita/>. [cit. 2024-02-25].

10. Ekonomická efektivnost. Online. Wikipedie: Otevřená encyklopedie. 2022. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ekonomick%C3%A1_efektivnost. [cit. 2024-01-21].
11. FALTUSOVÁ, Adéla. Sociální zemědělství. Výzkum v chovu skotu. 2022, roč. 64, č. 4, s. 64-65.
12. Fórum sociální politiky: odborný recenzovaný časopis [online]. 2021. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2021 [cit. 2021-11-30]. ISSN 1803-7488. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/forum-socialni-politiky-2-2021/?wpdmdl=14007&refresh=61a65caf045bd1638292655>
13. HASELL, Luk a LANE, Denny. Our History. Online. The Community Farm. 2009. Dostupné z: <https://www.thecommunityfarm.co.uk/about-us/our-history>. [cit. 2024-04-19].
14. HEMOLOVÁ, Jitka. Kvalita, cena nebo původ? Online. ATOZ MARKETING SERVICES, SPOL. S R.O. ZBOŽÍ A PRODEJ. 2022, 30. 6. 2022. Dostupné z: <https://www.zboziaprodej.cz/2022/06/30/kvalita-cena-nebo-puvod/>. [cit. 2024-04-17].
15. HEYNE, Paul. Ekonomický styl myšlení. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1991. ISBN 80-7079-781-9.
16. HINDLS, Richard, Stanislava HRONOVÁ a Robert HOLMAN. Ekonomický slovník. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy odborné slovníky. ISBN 80-717-9819-3.
17. Historie sociálního zemědělství. Sociální zemědělství: Portál sociálního zemědělství [online]. [cit. 2023-12-02]. Dostupné z: <http://www.sozem.webobce.cz/socialni-zemedelstvi/historie/>
18. HUDCOVÁ, Eliška. Sociální zemědělství a sociální farma jako prostor pro sociální práci. Listy sociální práce. 2017, roč. V, č. 2017 zima, s. 5-6.
19. Chalupová, M., Prokop, M., & Rojík, S. (2012). Znalost regionálních značek potravin v kraji Vysočina. Plzeň: Vydavatelství ZČU v Plzni
20. CHOVANEC, Tomáš, Eliška HUDCOVÁ a Jan MOUDRÝ. Sociální zemědělství: dokument zpracovaný v rámci pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství. [Praha]: Ministerstvo zemědělství, 2015. ISBN 978-80-7434-213-4.

21. MALÁ, Lenka. Český cider bez chemie, zato se zajímavým příběhem. Online. MPSV. ČESKÉ SOCIÁLNÍ PODNIKÁNÍ. Dostupné z: <https://ceske-socialni-podnikani.cz/socialni-podnikani/clanky/4219-cesky-cider-bez-chemie-zato-se-zajimavym-pribehem>. [cit. 2024-04-18].
22. MATEEV, EVGENI. “Ekonomika a Sociologie.” *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, vol. 15, no. 6, 1979, pp. 545–55. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/41129423>. Accessed 17 Nov. 2023.
23. MOUDRÝ, Jan, Eliška HUDCOVÁ, Jan MOUDRÝ a Tomáš CHOVANEC. Malofaremní hospodaření. Olomouc: Bioinstitut, o.p.s. ve spolupráci s Asociací sociálního zemědělství, z.s. a Českou technologickou platformou pro ekologické zemědělství, [2019]. ISBN 978-80-87371-36-7.
24. MOUDRÝ, Jan, Jan MOUDRÝ, Tomáš CHOVANEC a Eliška HUDCOVÁ. Malofaremní hospodaření. Olomouc: Bioinstitut, o.p.s. ve spolupráci s Asociací sociálního zemědělství, z.s. a Českou technologickou platformou pro ekologické zemědělství, [2022]. ISBN 978-80-87371-39-8.
25. OLSON, Kent a VU, Linh. Economic efficiency in farm households: trends, explanatory factors, and estimation methods. Online. *Agricultural Economics*. 2008, roč. 40, article 7, s. 587-599. Dostupné z: Wiley online library, <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2009.00400.x>. [cit. 2024-02-24].
26. Pearson, D., Henryks, J., Trott, A., Jones, P., Parker, G., Dumaresq, D., & Dyball, R. (2011). *Local food: understanding consumer motivations in innovative retail formats*. UK: Emerald Group Publishing Limited
27. PETŘEKOVÁ, Marieke. Green care v Nizozemí - možná inspirace pro českou sociální práci? [online]. 2014 [cit. 2023-12-02]. Dostupné z: <https://is.caritas-vos.cz/th/ert7q/>.
28. PITROVÁ, Jana a MOLNÁR, Judith. Příručka školení venkovských zprostředkovatelů v oblasti krátkých zemědělských dodavatelských řetězců potravin. 2019. https://www.ruralfacilitator.eu/images/IO/IO3/Handbook_CZ_version.pdf
29. Pracovní komise sociálního zemědělství. Sociální zemědělství [online]. [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/pracovni-komise-socialni-zemedelstvi/>

30. PŘIBÍK, Oldřich. Stát podpoří sociální zemědělství. Zemědělec, Odborný a stavovský týdeník. 51/2015. PROFI PRESS, 2015.
31. PÝCHA, Martin et al. Sociální zemědělství – poznámky z konference. Online. ZEMĚDĚLSKÝ SVAZ ČESKÉ REPUBLIKY. 2023. Dostupné z: <https://www.zscr.cz/clanek/socialni-zemedelstvi-a-poznamky-z-ekonference-7581>. [cit. 2024-04-17].
32. REESE, Byron. Čtvrtý věk: inteligentní roboti, myslící počítače a budoucnost lidstva. Brno: Zoner Press, 2022. Technologie (Zoner Press). ISBN 978-80-7413-490-6.
33. RYCHNOVSKÁ, Milena. Metody studia travinných ekosystémů. Praha: Academia, [1987]. ISBN 21-119-87.
34. SEMPIK, Joe. Green care and mental health: gardening and farming as health and social care. Online. HORTICULTURAL THERAPY. 2010, roč. anglický, č. srpen 2010, s. 1-8. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20170809044140id_/http://biblioteca.esec.pt/cdi/ebooks/docs/Sempik_Green_care.pdf. [cit. 2024-01-20].
35. SHIH, Willy C. Global Supply Chains in a Post-Pandemic World by Willy C. Shih From the Magazine (September–October 2020. Harvard Business Review. 2020, roč. anglický, č. září-říjen, s. 1-10. Shih-2020-Global-Supply-Chains-in-a-Post-Pandemic-World.pdf (ringmar.net)
36. Sociální zemědělství. Online. Wikipedie: Otevřená encyklopedie. 12.12.2022. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A1ln%C3%AD_zem%C4%9Bd%C4%9Blstv%C3%AD. [cit. 2024-03-26].
37. Sociální zemědělství. Sociální zemědělství [online]. [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/>
38. SYNEK, Miloslav. Podniková ekonomika. 4., přeprac. a dopl. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2006. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-717-9892-4.
39. SYROVÁTKOVÁ, Marie. Příklady krátkých dodavatelských řetězců. Pdf. Verze. Univerzita Karlova v Praze Přírodovědecká fakulta katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Studijní program: Sociální geografie a regionální rozvoj, 2016.

40. ŠTASTNÁ, Milada et al. Sociální zemědělství, analýza sociálního zemědělství v podmínkách ČR. Online. Praha: Celostátní síť pro venkov, Státní zemědělský intervenční fond, 2022. Dostupné z: https://www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fdokumenty_ke_stazeni%2Fefafd%2Fcsv%2Ftps%2F1513178153662%2F1656582742006.pdf. [cit. 2024-01-07].
41. ŠTASTNÁ, Milada. Krátké dodavatelské řetězce a jejich benefity. Online. VERLAG DASHÖFER, NAKLADATELSTVÍ, SPOL. S R. O. POTRAVINY INFO. 2021. Dostupné z: <https://www.potravinainfo.cz/33/kratke-dodatelske-retezce-a-jejich-benefity-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EstVtRjpnQxZqDMYeyxDgjDVRyFLS2WAvA/>. [cit. 2024-03-24].
42. TEMPESTA, Tiziano, et al. Consumers demand for social farming products: an analysis with discrete choice experiments. *Sustainability*, 2019, 11.23: 6742.
43. Tulla, A.F.; Vera, A. Could Social Farming Be a Strategy to Support Food Sovereignty in Europe? *Land* 2019, 8, 78. <https://doi.org/10.3390/land8050078>
44. URBAN, Jan., Teorie národního hospodářství. 3. doplněné a rozšířené vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011, 560 s. ISBN: 978-80-7357-579-3., str. 50-54
45. VANĚČEK, Drahoš. Řízení dodavatelského řetězce: (Supply chain management). V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, Ekonomická fakulta, 2008. ISBN 978-80-7394-078-2.
46. VITALIA.CZ. Bio-info.cz přináší přehled biopotravin v maloobchodních řetězcích včetně srovnání cen. Online. Vitalia.cz. Dostupné z: <https://www.vitalia.cz/tiskove-zpravy/bio-info-cz-prinasi-prehled-biopotravin/>. [cit. 2024-04-17].
47. ZWACH, Leopold. Teorie podnikové ekonomiky průmyslové. Brno: Knihotiskárna a nakladatelství Pokorný a spol. v Brně, 1945, 403 s.

9. Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa sociálních farem v České republice	19
Obrázek 2: Schéma rozvinutého dodavatelského řetězce výroby a prodeje potravin	22
Obrázek 3: Schéma jednoduchého dodavatelského řetězce	23
Obrázek 4: Schéma velmi krátkého dodavatelského řetězce.....	24

10. Seznam tabulek

Tabulka 1: Statistická data z provedeného výzkumu.....	28
--	----

11. Seznam grafů

Graf 1: Jaké je Vaše pohlaví?	28
Graf 2: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?	29
Graf 3: Žijete ve městě/obci?	30
Graf 4: Znáte pojem sociální zemědělství?	31
Graf 5: Znalost pojmu sociální zemědělství po jeho vysvětlení.	32
Graf 6: Víte, které osoby (ekonomicky aktivní 15-64 let) mohou být zaměstnány v sociálním zemědělství?	33
Graf 7: Produkty sociálního zemědělství dle jejich užití, produkce, zaměření	34
Graf 8: Produkty sociálního zemědělství dle odpovědí respondentů	36
Graf 9: Je pro vás důležitá znalost místa vzniku produktů sociálního zemědělství?	38
Graf 10: Setkali jste se v obchodech s produkty sociálního zemědělství?	39
Graf 11: Vyhledáváte v obchodech produkty sociálního zemědělství?	40
Graf 12: Byli byste ochotní cestovat za účelem nákupu produktů sociálního zemědělství?	41
Graf 13: Jste ochotni produkty sociálního zemědělství nakupovat (dle koncentrace produktů)?	42
Graf 14: Proč je pro vás důležitá podpora produktů ze sociálního zemědělství?	44
Graf 15: Jste ochotní akceptovat vyšší cenovou hladinu produktů sociálního zemědělství?	45
Graf 16: Měl by stát podporovat uplatnění osob znevýhodněných na trhu práce v rámci sociálního zemědělství specifickými podporami?	46